Interreg - IPA CBC
Croatia - Bosnia and Herzegovina - Montenegro
RiTour

KROZ POVIJEST PREMA UŠĆU RIJEKA

Regionalni Itinerer

MOSTAR
SOLIN
PODGORICA

Grad Mostar, 2019

IMPRESSUM

Naslov
Kroz povijest prema ušću rijeka
Regionalni itinerer Mostar – Solin - Podgorica

Naručilac
Grad Mostar

Izvršilac / Autor
Fortuna Tours DMC - Mostar

Fotografije
Fortuna Tours DMC - Mostar
Grad Mostar
Jakov Teklić, Ivana Tokić, Anita Penović (Solin)
Duško Miljanić (Podgorica)

Koncept i realizacija
Fortuna Tours DMC - Mostar

Ova publikacija je nastala uz finansijsku pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Grada Mostara i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske unije

KROZ POVIJEST PREMA UŠĆU RIJEKA

Regionalni Itinerer

MOSTAR - SOLIN - PODGORICA

Grad Mostar, 2019

SADRŽAJ

UVOD 7

MOSTAR 9

Kulturno - Povijesni spomenici Mostara 10
Stari Most 10
Kule Tara, Halebija i Herceguša 11
Kriva ćuprija 11
Hamam 12
Stara čaršija - Kujundžiluk 12
Kajtazova kuća 12
Muslibegovića kuća 12
Bišćevića kuća 13
Karađoz-begova džamija 13
Hadži-Kurtova džamija - Tabačica 13
Koski Mehmed-Pašina džamija 13
Muzej Hercegovine 14
Sahat kula 14
MUM (Muzej u Mostaru) Interpretacijski centar 14
Muzej Starog Mosta 14
Katolička crkva i Franjevački samostan 15
Biskupska rezidencija 15
Stara i Nova Pravoslavna crkva 15
Mitropolija Vladičin dvor 15
Sinagoga 15

OKOLICA MOSTARA 17

Blagaj 17
Stjepan grad - Tvrđava 17
Karađozbegov most 17
Tekija na vrelu Bune 17
Kompleks Velagića kuća 18
Buna 18
Manastir Žitomislić 18
Rujište 19

RIJEKA NERETVA 21

RIJEKE BUNA I BUNICA 23

Rijeka Buna 23
Rijeka Bunica, zaboravljeni biser Hercegovine 23
Bunski kanali - dragulj prirode kojeg građani i udruženja brižljivo čuvaju 24

TURISTIČKI PROIZVODI NA RIJEKAMA 25

Mušićarenje na rijeci Buni 25
Kajaking na Buni 26
Autokamping 26
Skokovi sa Starog Mosta 26
Zip line 26

SADRŽAJ

SOLIN 29

Antička Salona 30
Dioklecijanov akvadukt 32
Amfiteatar 32
Gospin otok 34
Šuplja crkva 35

RIJEKA JADRO 37

Gašpina mlinica 38
Projek Jadro - izvor života 38
Majdan 39

PODGORICA 41

Arheološki lokalitet Duklja 42
Sastavci / Skaline 43
Sahat kula i Stara varoš 43
Dvorski kompleks Kruševac 43
Sakralni objekti 43

RIJEKA ZETA I MORAČA 45

KAJAKING U DVIJE DIONICE 45
Dionica 1: Plaža Lađe - Sastavci (dužina 5,05 km) 45
Dionica 2: Pričelje - Sastavci (dužina 7,1 km) 47

MAPA ITINERERA 48

UVOD

O PROJEKTU RiTour

Projekat RiTour - Valorizacija kulturne i prirodne baštine kroz prekograničnu saradnju urbanih turističkih destinacija na kraškim rijekama jadranskog bazena ima za cilj diverzifikaciju i promociju turističke ponude urbanih destinacija (Blagaj u Bosni i Hercegovini, Solin u Hrvatskoj, Podgorica u Crnoj Gori) na rijekama jadranskog bazena (Buna, Jadro, Morača) kroz prekograničnu saradnju na održivom razvoju turizma, izgradnju kapaciteta pružaoca usluga i revitalizaciju kulturne baštine i održivo korištenje prirodnih resursa.

Projekat RiTour finansiran je sredstvima Evropske unije u okviru Interreg IPA Programa prekogranične saradnje Hrvatska - Bosna i Hercegovina - Crna Gora 2014 - 2020. Projekat implementira Grad Mostar u saradnji sa nositeljem projekta Javnom ustanovom RERA SD za koordinaciju i razvoj Splitsko-dalmatinske županije, te projektnim partnerima: Grad Solin, Javna ustanova za upravljanje zaštićenim dijelovima prirode na području Splitsko-dalmatinske županije More i krš, Turistička zajednica HNK/Ž i Turistička organizacija Podgorice.

Projekt je sufinansiran sredstvima EFRR i IPA II fondova Evropske unije.

REGIONALNI ITINERER “KROZ POVIJEST PREMA UŠĆU RIJEKA”

U sklopu aktivnosti projekta RiTour prekogranični partneri uključeni u projekt radili su na razvoju prekogranične turističke ponude.

Cilj tih aktivnosti bio je definiranje i elaboracija novih proizvoda/iskustava/događaja koji će promovirati kulturne i prirodne vrijednosti tri predmetne destinacije. Regionalni itinerer “Kroz povijest prema ušću rijeka” stvara se upravo u tu svrhu.

RiTour regionalni turistički itinerer “Kroz povijest prema ušću rijeka” fokusiran je na povijest rijeka u tri partnerska područja - Mostar, Solin i Podgorica.

MOSTAR
Grad bogate i burne prošlosti

Mostar je političko, financijsko i kulturno središte smješteno podno obronaka Veleža, Huma i Čabulje u dolini rijeke Neretve na nadmorskoj visini 60-80 m.
To je grad sunca, zelenila i cvijeća s ugodnom mediteranskom klimom. Udaljen je od mora 60 km, a u njegovoj bližoj okolici poznati je kultumo-povijesni lokalitet koji svjedoči o životu na ovom području još u predantičko doba. Mostar ima dobre cestovne i željezničke prometnice i modernu zračnu luku.
Osim Neretve kroz grad teče i Radobolja, dok su na jugu Buna, Bunica i Jasenica, a na krajnjem sjeveru Drežnjak.

Mostar je nastao u XV stoljeću i počeo se razvijati oko visećeg drvenog mosta na lancima; lako se uz lijevu stranu Neretve formiralo malo naselje. Ono se prvi put spominje 1452. godine. U kulama s obje strane mosta na Neretvi stražarili su čuvari mosta, zvani mostari, pa se pretpostavlja da je grad po njima i dobio ime. Najvjerojatnije su Turci zauzeli Mostar istodobno kad i Blagaj, tj. 1466. ili iduće godine, a najkasnije 1468. S obzirom na važnost mosta, nakon dolaska Turaka Mostar se počeo brzo razvijati, pa je prije 1519. godine postao kadiluk. Od godine 1522. sjedište je hercegovačkog sandžaka. Za vrijeme turske vladavine ovdje je bilo sjedište i civilnih i vojnih službenika i dostojanstvenika.

Mostar je postao sjedište muftije prije 1592. godine; od godine 1767. sjedište je pravoslavnog mitropolita za Hercegovinu, a od sredine XIX. stoljeća i sjedište katoličke biskupije. Od 1833. godine do 1866. godine Mostar je sjedište hercegovačkog alajeta, a njime je do 1851. upravljao Alipaša Rizvanbegović. Od dijela hercegovačkog sandžaka formiran je hercegovački vilajet, čije je sjedište bilo u Mostaru od 1875. do 1877. godine.

Međunarodnom odlukom europskih sila 1878. godine Bosna i Hercegovina okupirana je od strane Austro-Ugarske monarhije i ostala u njenom sastavu do završetka I svjetskog rata 1918. godine. Austrougarski arhitekti grade u Bosni i Hercegovini, pa i u Mostaru, u skladu sa srednjoeuropskom graditeljskom tradicijom i načinom života, ponekad se prostorno i stilski prilagođavajući postojećim arhitektonskim cjelinama, ponekad ih jednostavno uklanjajući kako bi izgradili nove upravne zgrade, trgove i parkove.
Austrougarski arhitekti za 40 godina vladavine Austro-Ugarske monarhije grade brojne objekte u historicističkom maniru. Posebno je interesantna pojava pseudomaurskog sloga u kojem su u Mostaru izgrađeni Gimnazija, hotel „Neretva“, Banja, sinagoga, te više palača i sjedišta upravnih institucija.
Za nešto više od dvadeset godina života u sastavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevine Jugoslavije) Bosna i Hercegovina doživljava potpunu stagnaciju u sveukupnom svome životu, s obzirom da je podijeljena na banovine, neke od njih sa sjedištima izvan Bosne i Hercegovine, te se osjeća tendencija da trajno bude rasturena kao geopolitička teritorija. To je ujedno i razlog što se ovdje u tom periodu gotovo ništa ne ulaže i ne gradi, zapravo se odavde samo iznosi, prije svega rude i šumsko bogatstvo.
Naravno, situacija nije ništa bolja ni za vrijeme drugog svjetskog rata (1941. – 1945.), kada grad ponovno strada zajedno s velikim brojem poginulih, protjeranih i ubijenih stanovnika.

Nakon višedesetljetnog zastoja u svim oblastima života Mostara u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, te gotovo petogodišnjeg rata 1941. – 1945., ovaj grad poslije II. svjetskog rata doživljava novi društveni i ekonomski

procvat, te tako postaje značajnim središtem Hercegovine. Uspostavom Socijalističke Jugoslavije, u mostarski se kraj ulaže punim kapacitetom, što je podržano velikim radnim elanom stanovništva.
Grad se naglo širi na desnu obalu Neretve, gdje niču nove stambene i poslovne zgrade. Na lijevoj obali, u starom gradskom jezgru, gradi se manje, a zbog potrebe širenja grada, ruši se dosta značajnih kulturno-povijesnih objekata. Tako u vrijeme socijalističke Jugoslavije nestaje nekoliko džamija, objekata stare arhitekture i jedan broj grobalja. Povijesna je jezgra uglavnom očuvala svoj izvorni izgled i u njoj su dugo vremena izvođeni opsežni konzervatorsko-restauracijski zahvati.

Kobne 1992. godine proglašena je nezavisnost Republike Bosne i Hercegovine. U proljeće te godine pobunjene paravojne snage i pripadnici bivše JNA potpuno su opkolili Mostar i artiljerijski zaposjeli sve uzvisine oko grada, te se odmah poslije toga prilježno bacili na posao danonoćnog granatiranja Mostara s okolnih brda i planina, zasipajući vatrom svaki pedalj grada, uništavajući brzo i efikasno ono što je stoljećima građeno. Poslije velikih napora Međunarodne zajednice da se prekine surovi rat na širem području Bosne i Hercegovine, potpisan je mirovni sporazum u Daytonu u Americi 1995. godine. Memorandum o razumijevanju koji je potpisan od strane obje lokalne političke stranke u Mostaru, stvoreni su uvjeti za formiranje ujedinjenog grada, slobodu kretanja, zajedničke policijske snage, povratak izbjeglica, te brzu i bolju izgradnju grada. Poseban značaj za daljnji razvoj poslijeratnih događanja u Mostaru bilo je angažiranje Europske unije i formiranje Administrativne uprave na čelu s Hansom Koschnickom. Intenzitet obnove zavisio je od uspješnog razvoja europskog i svjetskog gospodarstva koncem prošloga stoljeća kada su ulaganja u obnovu grada bila vrlo uspješna.
Ljudi različitih nacija, vjera, kultura i običaja, uvijek su iznova zajedno živjeli u prolasku raznih carstava i kraljevstva kroz Bosnu i Hercegovinu i Mostar (Rimsko carstvo, Srednjovjekovna bosanska država, Osmansko carstvo, Austro-Ugarsko carstvo, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevina Jugoslavija, zatim Socijalistička Federativna Jugoslavija), tvrdoglavo ostajali živjeti zajedno, bez ikakvih predrasuda su čak stupali u brak međusobno, uvažavajući se i poštujući, slaveći zajedno svoje vjerske i druge praznike, rođenja, vjenčanja, tugujući zajedno u smrtima. Mostar bijaše čudan koktel nacija i religija koje su živjele u neraskidivom zajedništvu desetljećima.

KULTURNO - POVJESNI SPOMENICI MOSTARA

Smješten na iznimno zanimljivom položaju, gdje se sastaju Istok i Zapad, Mostar je bio izložen raznovrsnim utjecajima i gibanjima, pa je to ostavilo vidljive tragove. Ostaci velebne starokršćanske bazilike u Cimu najmarkantniji su spomenik iz predturskog doba. Turci su razvijali Mostar, prilagođavajući ovom podneblju svoje graditeljstvo i unoseći u domaće graditeljstvo obilježja orijentalnih stilova. Gotovo od postanka Mostara u njemu su se miješale umjetnost i kultura Orijenta i Zapada, kontinenta i Jadrana. Mlečani, Turci i Austrijanci dolazili su i prolazili, rušili i gradili. Svako je povijesno razdoblje ostavilo spomen na sebe.

Stari Most

Stari most. Kad su Turci zauzeli Mostar, u neposrednoj blizini današnjeg Starog mosta nalazio se lančani most. Vjerojatno su se Turci neko vrijeme njime koristili. Za vrijeme sultana Mehmeda II. Osvajača (1451-1481) na mjestu današnjeg Starog mosta podignut je drveni most na lancima preko kojega se moralo prelaziti vrlo oprezno. Taj je most sredinom XVI. stoljeća bio dotrajao, te su Mostarci zamolili sultana Sulej- mana Veličanstvenog da odobri izgradnju mosta od kvalitetnijeg materijala. Prema nacrtu mimara Hajrudina, učenika glasovitog Sinana, velikog turskog graditelja iz XVI. stoljeća, 24. listopada 1557. položen je temelj Starom mostu koji je završen i pušten u promet u srpnju ili kolovozu 1566. Nadzor prilikom izgradnje mosta, od početka do kraja, vodio je Zaim Hadži Mehmed-beg, zvan Karađoz.

Stari most dug je 28,70 m. Ima samo jedan veliki kameni luk. Građen je od kamena tenelije koji je vađen u rudniku na Mukoši, 5 km južno od Mostara. Širok je 4,49 m, a visina za ljetnog vodostaja iznosi 21 m. Most je sagrađen od kamenih kvadara koji su povezani željeznim kukama i zaliveni olovom. Gradili su ga majstori iz Dubrovnika i iz okolice Popova polja koji su bili nadaleko poznati klesari i zidari, a kao pomoćna radna snaga vojnici iz blagajske i mostarske tvrđave. Dio sredstava za gradnju

dala je država, tj. od skupljenih poreza, a dio stanovnici mostarskog, nevesinjskog i hercegnovskog kadiluka. Na upomjacima s obje strane rijeke uklesani su natpisi na arapskom jeziku.
Stari most sagrađen je u najtješnjem kanjonu Neretve koja svojim tokom kroz pećine duž Mostara osvježava grad, odražavajući plavetnilo neba iznad njega. Od izvora pa do ušća u Jadransko more Neretva ovdje stvara jedan od najljepših prizora u svom toku. Nema posjetitelja koji ovdje ne zastane, diveći se neprolaznoj ljepoti toga graditeljskog čuda i remek-djela turske arhitekture.
Po tome mostu, svome simbolu, Mostar je poznat ne samo u Europi, već i u cijelom svijetu. Oko ovoga veličanstvenog spomenika razvila se jezgra staroga grada sa svojim utvrdama, kulama i vratima, koja s njime tvori jedinstvenu arhitektonsku cjelinu.
U XVI. i XVII. stoljeću most se zvao Sultan-Sulejmanov most, a u XVIII. stoljeću - Veliki most. Poslije je dobio ime Stari most, koje mu j e ostalo do danas. U jesen 1713. vodostaj rijeke Neretve bio je veoma visok, voda se tada sigurno podigla do luka mosta, ali ga nije oštetila. Zabilježena je još jedna velika poplava 1870. godine, kad je Neretva naplavila mnogo drveća ispod mosta. Da bi se most oslobodio od doplavljenoga drveća, ono se moralo sjeći. Poznato je također da je okoliš Starog mosta 1815. bio zarastao u korov i draču, jer su obitelji Bakamovića i Hadžiselimovića bile posvađane zbog borbe za prevlast, pa se za to vrijeme preko mosta nije moglo prelaziti. Ali, unatoč svim nedaćama što su ga pogađale i navalama Mlečana koji su četiri puta provaljivali u Mostar, Stari je most izdržao kao svjedok prošlosti i djelo iznimne ljepote.
U ratnim sukobima Stari je most srušen 9. studenoga 1993. godine. Pod nadzorom su UNESCA, most i jezgra starog dijela grada obnovljeni i svečanost otvaranja bila j e 23. srpnja 2004. godine.

Kule Tara, Halebija i Herceguša

Dvije kule, smještene svaka na po jednoj strani mosta, stoje kao arhitektonski ogranci samog mosta i podsjećaju na kamene čuvare prelaska preko rijeke. Kula Tara na istočnoj obali za vrijeme Otomanskog carstva služila je za municiju. Danas je u njoj sjedište Muzeja Starog mosta. U Halebiji, na zapadnoj strani, svojevremeno se na nižim katovima nalazio zatvor, a na višim čuvari. Korištena je i kao osmatračnica. Iza Tare, na lijevoj obali Neretve, nalazi se kula Herceguša, sagrađena u prvoj polovini XV stoljeća, za vladavine Herceg Stjepana Vukčića Kosače.

Kula Tara

Kula Halebija

Kriva Ćuprija

Oko 150 metara od utoka rijeke Radobolje u Neretvu nalazi se jednolučni kameni most koji se naziva Kriva ćuprija. Sagradio ju je Ćejvan Kethoda nešto prije 1558. godine

Kriva ćuprija

Kriva ćuprija

Hamam

Nalazi se u blizini Starog mosta. Pokriven je sa 6 kupola i produženim kamenim svodom, a gradnja mu datira najvjerovatnije iz druge polovice XVI stoljeća.

Hamam

Stara čaršija – Kujundžiluk

U neposrednoj blizini Starog mosta sačuvana je stara čaršija sa svim pratećim objektima koji potječu od XV do XIX stoljeća. Ta urbana cjelina ima sve značajke turskog doba. Osim kula i džamija tu je i niz malenih zanatskih radionica s ćepencima i magazama te s uspješno preuređenim ugostiteljskim objektima. Malene zanatske radionice nude svakovrsne rukotvorine tradicionalne izrade, a minijaturni ugodni restorani domaće gastronomske specijalitete. Taj je dio grada najomiljenije šetalište mladih, umjetnika i turista jer se ovdje može doživjeti Orijent u malome. Stara čaršija u Mostaru sa slikovitim obalama rijeke Neretve, jedna je od vrijednijih povijesnih urbanih cjelina u BiH. Zajedno sa Starim mostom ova je čaršija 2005. godine uvrštena na popis UNESCO-ve svjetske baštine.

Kujundžiluk

Kajtazova kuća

U istoimenoj ulici nalazi se Kajtazova kuća izvorno očuvana, nastala najvjerovatnije krajem 16. ili početkom 17. vijeka. Kuća pripada gradskoj stambenoj arhitekturi turskog doba i najljepši je stambeni kompleks s kućom za muškarce i kućom za žene.
Visoki zidovi štite od jakog sunca i sprječavaju poglede izvana. Odaje su prostrte vrijednim sagovima, a sačuvane sit i mnogobrojne knjige pisane na arapskom.Izgrađena je od kamena i drveta.

Muslibegovića kuća

Muslibegovići su plemenita hercegovačka porodica čiji su članovi stoljećima bili guverneri. Članovi ove plemićke obitelji nastanili su se u Mostaru potkraj 17. stoljeća nakon pada Herceg-Novog u ruke Mlečana 1687. godine.

Kajtazova kuća

Muslibegovića kuća

Prema procjenama stručnjaka, Muslibegovića kuća jedan je od najljepših objekata na Balkanu, kada su u pitanju gradski stambeni objekti. Objekat danas, osim muzejske postavke sa starim dokumentima i artefaktima, ima i hotelski smještaj od 12 luksuznih soba.
"Muslibegovića kuća je nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine. Hotel je živi simbol kontinuiteta bosansko-hercegovačke povijesti i kulture."

Bišćevića kuća

Od sačuvanih stambenih kuća iz turskog doba u Mostaru najznačajnija je Bišćevića kuća poznatija kao Bišćevića ćošak ili Turska kuća. Sagrađena je 1635. godine.Ova stara otomanska kuća potiče iz 17. stoljeća.
Ćošak isturen nad Neretvom na dva veoma visoka i smjelo postavljena kamena stuba, predstavlja ovu kuću kao najsmjelije komponovano djelo stambene arhitekture iz turskog perioda u Mostaru. Kamerija ili divanhana je očuvala izvorni otomanski stil, kuća obiluje autentičnim namještajem, a bašta je reprezentativni primjer turskog stila gradnje.

Karađoz-begova džamija

Karađoz-begova džamija je najveća očuvana mostarska džamija. Sagradio ju je 1557.godine Mehmed Karađoz, Sin Ebu-Sadeta, brata tadašnjeg hercegovačkog vezira Rustema. Osim visoke elegantne munare pažnju privlači njena kupola.
Dvorište s haremom proteže se do uglova Karađoz-begove i Fejićeve ulice. Pretrpjela je znatna oštećenja u posljednjem ratu.

Bišćevića kuća

Karađoz-begova džamija

Hadži-Kurtova džamija –Tabačica

Ova džamija je sagrađena na prelazu iz XVI u XVII vijek po želji Hadži-Kurta, predstavnika jedne od najstarijih mostarskih familija. Nalazi se na desnoj obali Neretve, stotinjak metara od Starog mosta, pored Tabhane, kvarta u kojem se štavila, obrađivala i prodavala koža.
Ova džamija je dobila ime po njenim korisnicima tabacima tj. kožarima. Uz Tabačicu džamiju nalazi se niz malih dućana pa je zbog svog položaja jedna od najposjećenijih džamija u Mostaru.

Koski Mehmed-Pašina džamija

Ovu džamiju je sagradio početkom XVII vijeka Mehmed-Paša. Sa minareta, koji je udaljen samo par metara od rijeke Neretve, moguće je uživati u prekrasnoj panorami grada. U privlačnoj atmosferi dvorišta džamije moguće je napraviti pauzu i opustiti se u jednom veoma sugestivnom i jedinstvenom ambijentu.

Hadži-Kurtova džamija

Koski Mehmed-Pašina džamija

Muzej Hercegovine

Mostar i Hercegovina žive su slike fizičke i umne moći ljudske, stvaralaštva kojeg je ostvario čovjek iz sebe, kao trajnu poruku i kao tračak svog življenja.
Nebrojeno je dokaza kako je čovjek, na ljutom hercegovačkom kamenu i ponosnoj zemlji, darom i spoosobnošću uma i vještine stvorio svakovrsne umjetničke i praktične ljepote i vrijednosti. Zgrada Muzeja Hercegovine, kojeg ugošćuje kuća u kojoj je živio Džemal Bijedić, bivši jugoslovenski premijer, koji je poginuo u avionskoj nesreći 1977 godine, građena je u Austro-Ugarskom periodu te predstavlja uspješnu kombinaciju stila austrijskih rezidencijalnih struktura i orijentalnih arhitektonskih elemenata. Bogatstvo, raznolikost i kreativno stvaralaštvo može se vidjeti u Muzeju Hercegovine u Mostaru koji je postao riznicom kulturno-historijskog nasljeđa, čuvarom memorije i ustanovom koja daje specifičnost mostarskoj sredini, a to je kulturna baština i mogućnost njene prezentacije kroz različite oblike kulturnog života i aktivnosti.
Muzej Hercegovine osnovan je 1950. godine s ciljem da pronalazi, prikuplja, čuva i javnosti prezentira bogatu kulurno-historijsku baštinu Mostara i Hercegovine. Muzej u okviru svojih zbirki raspolaže sa više desetina hiljada muzejskih predmeta, dokumenata, fotografija i drugog muzejskog materijala.

Sahat kula

Još jedan značajan spomenik otomanskog razdoblja je Sahat kula, koja se nalazi pored Muzeja Hercegovine. Ovaj četvrtasti toranj datira iz 1630. godine a usmena predaja govori da je sagrađen pod patronatom utjecajne gospođe Fatime-kadune Šarić. Poznati otomanski putopisac Evlija Ćelebija pisao je da se zvuk zvona sa sahat kule mogao čuti na udaljenosti od tri sata hoda. Toranj je obnovljen 1999. godine.

Muzej Hercegovine

Sahat kula

MUM (Muzej u Mostaru) Interpretacijski centar

MUM je odjeljenje Muzeja Hercegovine i jedinstven centar ove vrste u Bosni i Hercegovini koji posjetiteljima pruža novo interaktivno iskustvo. Pripovijedanje njenih glavnih oblika i sadržaja dolazi kroz četiri metateme koje posjetiocu omogućavaju izbor mogućih odredišta. Podgrupe pomažu posjetiocu dobivanje detaljnih podataka o odredištima: 1. Zapad susreće Istok 2. Voda i Zemlja: dva elementa, jedan pejzaž 3. Okus Hercegovine 4. Narodni život. Muzej obiluje bogatim izborom fotografija, koje se odnose na gradove i regiju Hercegovine.

Muzej Starog mosta

Muzej, otvoren u 2006. godini smješten je u kompleksu kule Tare i sastoji se iz tri odvojene sekcije. Prva, predstavljena samom kulom, izlaže primjerke od arheološkog značaja otkrivene 2002. godine, tokom rekon-

MUM (muzej u Mostaru)

Muzej Starog mosta

strukcije mosta, uz informativne panele sa objašnjenjima o osnovnim historijskim događajima sa kojima je most povezan. Druga sekcija čuva arheološke nalaze koji su se nalazili ispod kule, ostatke dva drvena mosta koja su prethodila kamenom i osnovu Starog mosta. Na kraju, treća sekcija zvana „Labirint" zapravo je galerija fotografija posvećenih Starom mostu, oštećenim kulama i njihovoj obnovi. Multimedijalni paneli uz audio-vizualnu podršku, objašnjavaju proces obnove mosta.

Katolička crkva i Franjevački samostan

Izgradnja katoličke crkve datira iz 1866. godine. Crkva je stradala u ratu 1992. godine a 2000. godine na istom mjestu je napravljena nova većih dimenzija. Ovaj kompleks se može pohvaliti bibliotekom sa 50.000 starih spisa, zapadnih i istočnih, i najveći je, takvih karakteristika, u cijeloj Hercegovini. U zgradi samostana nalazi se i važna kolekcija slika talijanskih majstora 16. i 17. stoljeća, uključujući i eksponate iz novijeg doba.

Biskupska rezidencija

Biskupska rezidencija se nalazi na polovici puta između Stare biskupije u Vukodolu i Franjevačke crkve. Graditeljska cjelina – stara Biskupska rezidencija u Vukodolu (Biskupija u Vukodolu), Grad Mostar, proglašena je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. Biskupska rezidencija izgrađena je 1906. godine i projektirana u duhu neorenesanse. U blizini nove zgrade Biskupskog ordinarijata 1980. godine sagrađena je Katedrala Majke Crkve.

Crkva i Franjevački samostan

Biskupska rezidencija

Stara i Nova Pravoslavna crkva

Stara Pravoslavna crkva izgrađena je 1834. godine na lokalitetu Bjelušine. Značajan primjer pravoslavne sakralne arhitekture. Crkva čuva prelijepu ikonu Djevice Marije, drvene ikonostase sa raznim ruskim, venecijanskim i lokalnim ikonama koje datiraju iz perioda od 15. do 18. stoljeća. Nova crkva, smještena u uzvišenoj, brdovitoj gradskoj zoni, izgrađena je u periodu 19. stoljeća. Rušenja iz poslijednjeg rata potpuno su uništila ovaj prelijepi objekat, čija obnova je trenutno u tijeku.

Mitropilija Vladičin dvor

Izgrađena 1908. godine, u vrijeme Austro-Ugarske monarhije, mitropolija predstavlja interesantan primjer neobarokne arhitekture. Zgrada se nalazi na višoj tački istočne zone Mostara, na lijevoj obali Neretve, i sa nje se izvanredno dobro vidi stari dio grada.

Stara Pravoslavna crkva

Vladičin dvor

Sinagoga

Mostar je treći grad u svijetu, pored Jeruzalema i Sarajeva, koji će u krugu od 150 metara zračne linije imati sinagogu, džamiju, katoličku i pravoslavnu crkvu. Lokacija na kojoj bi trebala biti sinagoga već duži period je označena sa kamenom temeljcem i tablom s natpisom da bi tu trebao biti hebrejski vjerski objekat.

National Geographic svrstao Mostar među top destinacije u 2020. godini

Sunčani hercegovački grad Mostar ponovo se našao na listi top turističke destinacije za turiste, i to opet na stranicama uglednog magazina National Geographic. National Geographic predložio je svojim čitaocima listu "Najboljih putovanja u 2020. godini" raspoređivši destinacije u više grupa: kulturološka, posjete gradovima, putovanja prirodom, te najbolje među avanturističkim destinacijama širom svijeta.

Bosanskohercegovački grad se našao u kategoriji top gradova zajedno s italijanskom Parmom, Telčom u Češkoj, Philadelphijom u SAD-u, te Pueblom u Mexicu. National Geographic navodi na svojoj listi kako je Mostar dom čuvenom Starom mostu. Iz godine u godinu, Mostar privlači turiste iz svih krajeva svijeta i visoko je pozicioniran na listama turističkih destinacija. Prema službenim statistikama, broj posjetilaca u Mostar raste iz godine u godinu i redovna je stanica turista koji putuju u ovaj dio svijeta.

Okolica Mostara

BLAGAJ
Samo 12 km od Mostara, na rijeci Buni, nalazi se čaroban gradić Blagaj, dio liste nacionalnih spomenika. Blagaj je jako bogat povijesnim i kulturnim naslijeđem, gdje se nalazi i najstarija ljudska naseobina na području Mostara, tzv. Zelena pećina.
Visoko u stijeni, nad izvorištem Bune, ispitana je Zelena pećina, gdje raznoliko ornamentalno ukrašene keramičke rukotvorine predstavljaju osobito vrijedan nalaz koji upućuje na bliske kulturne i genetske veze Balkana s Italijom. Naselje u zelenoj pećini pripadalo je zapadnomediteranskom neolitskom krugu i vremenu od 3000 do 2800 godine p.n.e.

Stjepan grad – Tvrđava, Stari grad Blagaj (Bona, Stjepan–grad) je sagrađen na najistaknutijem mjestu visokog i teško pristupačnog kraškog brda iznad vrela rijeke Bune. Bosanski vladari u Blagaju, još od vremena kralja Tvrtka, izdaju povelje, a u maju/svibnju 1404. godine Blagaj postaje jedno od sjedišta vojvode Sandalja Hranića, a zatim i hercega Stjepana Vukčića Kosače, po kojem je grad u narodu dobio ime Stjepan–grad. Ovaj hercegov grad je zapravo bio gradska palača, opasana tvrdim bedemima s nazubljenim vrhovima koji su i danas vidljivi. Bio je okosnica političkih i vojnih turbulencija hercegove zemlje sve do 1473. godine kad ga jeosvojila otomanska vojska. Za razliku od drugih bosanskohercegovačkih utvrda, blagajska tvrđava je smještena na prirodno zaravnjenom terenu, nad okomitimliticama sa južne, zapadne i sjeverne strane. Pristup u vidu oštrih serpentina, vodi do ulaza u najčvršćem istočnom zidu predvorja.

U okviru projekta RiTour izvedeni su radovi na obnovi, rekonstrukciji i čišćenju pješačke staze za Stjepan grad u Blagaju u dužini od cca 920 metara. Također je izvršeno postavljanje klupa za odmor na stazi, kao i postavljanje zaštitne ograde zbog sigurnosti šetača i posjetitelja.

Karađozbegov most preko rijeke Bune je rustikalno građeno petolučno kameno zdanje iz sredine XVI stoljeća. Pored ćuprije je mali kameni hamam, zadužbina istog mecene.

Stjepan grad

Karađozbegov most

Tekija na vrelu Bune - Na desnoj obali rijeke, u prelijepom scenariju kakav samo priroda može ostvariti, nalazi se Tekija, kuća derviša iz XVI stoljeća, koja kao da lebdi između stijene i vode; stoljećima to je mjesto molitve i meditacije. Unutar objekta nalaze se sobe za učenje, za molitvu, musafirhana (soba za goste ili putnike u prolazu), kuhinja i hamam. U blizini Tekije nalazi se prostorija (turbe), koja čuva spomen na derviše Sari-Saltuka i Ačik-pašu.
Tekija je bogomolja u kojoj se okupljaju, borave i vrše vjerske obrede derviši (sufije). Tekije su građene na ulazu u grad odnosno kasabu i često su predstavljale prvi izgrađeni objekat. Gradili su ih derviši, a služile su i kao mjesta za odmor ili prenoćište za putnike namjernike. U Bosni i Hercegovini pojavljuju se dolaskom islama u XV

Tekija na vrelu Bune

stoljeću, mada su neke izgrađene i prije dolaska Osmanlija.
U Tekiji na Buni, svake godine u maju/svibnju se organizira vjerska manifestacija Dani mevluda i zikra na kojoj pored derviša iz zemlje i inostranstva prisustvuje više hiljada posjetitelja. Tekija na Buni, otvorena za posjetitelje tokom cijele godine, jedan je od najrelevantnijih primjera sakralno–rezidencijalne islamske kulture Bosne i Hercegovine.

Kompleks Velagića kuća uz rijeku Bunu nastao je u XVIII-XIX stoljeću i primjer je otomanske stambene arhitekture. Kompleks je sagrađen kao tri zasebne cjeline (za tri brata Velagić) na rukavcu rijeke Bune, na rječnome poluotoku. Svi objekti su orijentisani ka avliji, a njegove fasade su otvorene prema prirodnom okruženju.

Velagića kuća

Velagića kuća

BUNA

Malo mjesto Buna petnaestak kilometara južno od Mostara, odmara se na rijekama Buni, Bunici i Neretvi. Rijeka Buna je od izvora u Blagaju, pa do ušća u rijeku Neretvu u mjestu Buna, najkraća rijeka u Hercegovini. Nju, najkraću, povijest je nagradila s najviše mostova velike ljepote, čiji graditelji sežu iz perioda rimskog i otomanskog carstva. U mjestu Buna, na mjestu današnjeg mosta zvanog „Ćuprija" nalazio se most čija dužina je iznosila 101,75 metara, impresivniji i impozantniji od svih tadašnjih. Most o čijem se porijeklu ni danas ne zna dovoljno, jer postoje dvojbe da li je rimski ili turski. Na najširem dijelu rijeke, podignut je na četrnaest lukova. Most je doživio razaranje 1945. godine. Rijeka Buna u mjestu Buna ulijeva se u Neretvu na lokalitetu daleko poznatih i prelijepih Bunskih kanala, koji se mogu najbolje vidjeti i doživjeti na Zatonskom mostu koji ih nadvisuje.

Buna

MANASTIR ŽITOMISLIĆ

Manastir Blagovještenja Presvete Bogorodice
Manastir Žitomislić je jedan od kulturno najznačajnijih pravoslavnih manastira Hercegovine iz 16. vijeka, a posvećen je Blagovještenju Presvete Bogorodice. Nalazi se u kotlini na putu iz Mostara za južnu bosansko-hercegovačku granicu, na krajnjoj zapadnoj liniji stare oblasti Dubrave.
Manastir u Žitomisliću predstavlja galeriju sakralne umjetnosti sa ornamentima u srebru i zlatu. 1853. uve-

dena je voda na "ćerizu", prekrivena crkva i posađen novi vinograd. 1858. godine u manastiru je otvorena "Duhovna škola", a 1859. podignuta je velika zgrada sa 14 ćelija i dvije magaze.

Manastir Žitomislić

Manastir Žitomislić

RUJIŠTE

Dvadeset kilometara sjeverno od Mostara, na periferiji Prenja nalazi se poznato izletište mostaraca "Rujište". Ovaj planinski prostor na 1050 metara nadmorske visine područje je najbogatije kisikom u ovome dijelu Europe.

Privlačno i prirodnim ljepotama bogato izletište za ljubitelje prirode i one koji dođu na izlet, odmor i roštiljanje posjećeno je tokom cijele godine. Zima obiluje snijegom, a ljeto je idealno za bijeg od visokih mostarskih temperatura. Iznimno je bogato munikom, endemskim crnogoričnim drvetom, a samim tim i kisikom, te se stoga preporučuje sportašima, te osobama kojima liječnici kao terapiju preporučuju boravak u prirodi. Rujište tokom cijele godine posjećuju grupe djece, a nerijetko ga i sportaši koriste za pripreme. Za one prave planinare Rujište je polazna destinacija u planinarskim pohodima na prelijepi Prenj sa šest vrhova iznad 2000 metara n.v. od kojih je najveći Zelena glava, visok 2155 metara n.v. Mada je pomalo u sjenci Prenja, Rujište je područje bogato prirodnim ljepotama, a i zanimljivo mjesto na kojem će ljudi zavoljeti prirodu.

Skriven među munika borovima i šarolikom prirodom nalazi se hotel Snježna kuća. Izrađen doslovno u srcu parka prirode, hotel je idealan za porodične izlete, odmor ili poslovne posjete. Ski staza, ski lift, staza Zdravlja, Ski bar, Winter štand i panorama terasa samo su neki od sadržaja za potpuni užitak i doživljaj prirode.

Snježna kuća

Rujište

Rijeka Neretva
i njezin sliv

Legenda kaže da su Neretvi ime dali drevni Kelti ugledavši rijeku smaragdno zelene boje kako se moćno probija kanjonom, koji je tisućama godina uporno klesala, da bi napojila i dala život poljima u njenom donjem toku. Uzviknuli su Nera – Etwa!, što bi na jeziku starih Kelta bilo "Božanstvo koje teče". Stari Rimljani je pak u svojim geografskim kartama spominju kao Narentu, a drevnom gradu koji podižu na njenim obalama, u blizini današnjeg Metkovića, daju ime Narona, što se također dovodi u vezu sa etimologijom naziva ove rijeke. Bilo kako bilo, Neretva je zaista za stanovnike krajeva koji se naslanjaju na njezin tok bila i ostala "ona koja život daje", "boginja koja teče". Dolina Neretve, koja predstavlja i samo srce Hercegove zemlje, ima ogroman povijesni, ekološko-geološki, gospodarski, te kulturološki značaj za cijelu regiju. Naseljena još od najranijih vremena, prepuna arheoloških nalazišta, ovaj teritorij će oduševiti svakog posjetitelja impresivnim kanjonima, visokim divljim planinama, plodnim zelenim dolinama prepunim vinograda i ostalih mediteranskih kultura, ledničkim jezerima, izvorima pitke vode, te očaravajućim vodopadima. Neretva je opjevana i oslikana zelenooka ljepotica, vječita muza umjetnika i umjetničkih duša, stalna inspiracija fotografima i filmskim režiserima, mnogobrojnim turistima i putnicima, kao i stanovnicima njezinih obala, koji općinjeni tom zelenom magijom ostaju njeni odani zaljubljenici. Rijeka Neretva izvire ispod planine Jabuka, na visini od 1.320 metara, u planinskim predjelima visoke Hercegovine, u dubokoj i nepristupačnoj šumi, na obodu Perućice, jedne od posljednjih prašuma na tlu Europe. Dužina toka rijeke je 225 kilometara, od čega Bosni i Hercegovini pripada 203 km, a Hrvatskoj 22 km, gdje se u obliku delte ulijeva u Jadransko more u blizini grada Ploče. Ona je ujedno i najduža pritoka istočnog jadranskog sliva. U svom gornjem toku, Neretva je izrazito planinska rijeka, sa dubokim

Rafting na rijeci Neretvi

kanjonom neopisive ljepote, gdje zajedno sa pritokama sačinjava posebnu prirodnu cjelinu i jedinstven ekološki sustav u ovom dijelu Europe. To je jedna od najhladnijih rijeka svijeta, sa prosječnom temperaturom između sedam i osam stupnjeva, nadaleko poznata po čistoći i kvaliteti vode, te po endemskoj flori i fauni. Sa parkovima prirode koji je okružuju, čini prirodnu geomorfološku cjelinu i predstavlja izuzetno prirodno blago. Nakon što je izvajala jedan od najdubljih kanjona svijeta, zajedno sa kanjonom Rakitnice, jedne od njenih najljepših pritoka, Neretva nakon spuštanja sa visokih Dinarida, u blizini grada

Konjica, naglo mijenja smijer, te iz smjera sjeverozapada svoj tok usmjerava prema jugu, prema Jadranu. U tom je dijelu ta planinska ljepotica na nekoliko mjesta ukroćena branama hidrocentralami pretvorena u vještačka akumulacijska jezera. Usprkos tome, zahvaljujući prirodnim blagodatima podneblja u kojem se jezera nalaze, ona predstavljaju prave oaze prirode sa neiscrpnim potencijalima različitih iskoristivosti za čovjeka: turističkih, sportskih i lovno-ribolovnih. Jablaničko, Grabovačko, Salakovac, Mostarsko, sve su to jezera stvorena od snage vodenog toka Neretve. U tom srednjem toku, Neretva, nakon svakog od nabrojanih jezera, vraća svoj prirodni tok i ostavlja nezaboravan prizor, na radost putnika koji koriste željeznicu ili cestu probijenu njenim kanjonom koji spaja Hercegovinu sa Bosnom. Tu treba izdvojiti i jednu od njenih najljepših desnih pritoka, ljekovitu rijeku Drežanjku, sa spektakularnim kanjonom koji se proteže između dvije hercegovačke ljepotice, planine Čvrsnice i Čabulje. Neretva, protičući kroz grad Mostar, zadržava svoj prirodni tok divlje planinske rijeke, te zajedno sa arhitektonskim čudima ovoga hercegovačkog centra, čini posebnu priču, odavno već poznatu u cijelome svijetu. Jednostavno, čini se da i usprkos genijalnosti arhitektonskog remek-djela kao što je mostarski Stari most, ni ta opjevana ikona ne bi bila što jeste da se pod njegovim skutima nalazi neka druga rijeka. Neretva je jedinstvena, kao što je jedinstven Stari most, sa kojim čini neodvojivu cjelinu i vječitu inspiraciju za slikare i umjetnike iz cijelog svijeta. Napustivši Mostar, Neretva se vrlo brzo sužava u svoj najuži dio srednjeg toka, znameniti Bunski kanal, pravu atrakciju za raftere i kajakaše zbog snage i brzine toka na tom dijelu. Upravo tu se susreće sa jednom od svojih najmoćnijih pritoka, rijekom Bunom, čiji izvor iz velike pećine podno starih kamenih gromada neposredno uz znamenitu Tekiju, predstavlja drugi po snazi izvor pitke vode u Europi. Nakon Bunskog kanala, Neretva se smiruje, usporava, te postepeno prelazi u ravničarsku rijeku. Tu će još susresti čarobni srednjevjekovni gradić Počitelj, inače najsjevernije brodogradilište jadranskoga sliva u vrijeme Tvrtkove srednjovijekovne Bosne. Brojni su dokazi da je Neretva u ovom dijelu svog toka bila plovna još u doba Ilira. Neretva u čapljinskom dijelu svoga toka prima još tri veoma bitne pritoke, Bregavu, Trebižat i Krupu. Bregava, koja na ulazu u Stolac čini prekrasan vodopad, protiče kroz samo srce ovog pitoresknog hercegovačkog gradića, napajajući njegove opjevane opjevane bašče, te pružajući osvježenje žiteljima, a danas i u sve većem broju turistima, na skrivenim plažama i uvalama svojom za kupanje ugodnom vodom. Rijeka Krupa praktično izranja iz Hutovog blata, najvećeg močvarnog staništa za preko 200 vrsta ptica močvarica u ovom dijelu Europe. Jedinstvenost rijeke Krupe je u mijenjanju smjera toka, ovisno o uticaju plime i oseke bliskog Jadranskog mora, tako da ujutro teče nizvodno, a popodne uzvodno. Treća pritoka, Trebižat, poznata je po velikim vodopadima Kravice kraj Ljubuškog, omiljenog izletišta i kupališta domaćeg stanovništva i mnogobrojnih turista. Južno od Čapljine, rijeka Neretva postaje izrazito ravničarska, gdje se kao njen osnovni potencijal izdvaja napajanje obližnjih polja, na kojima se uzgajaju brojne autohtone i mediteranske kulture. U ovome dijelu, pa sve do ušća u Jadransko more, zbog izrazite delte koju sačinjava, i blagodati koju pruža žiteljima ovoga kraja, Neretva je dobila ime hercegovački Nil.

NERETVA

Nada mnom, u bašti, mašu breskve pune
Zelenih lepeza i prvog zarutka;
Pripilo se sunce i u lisne krune
Kao da bi htjelo sve zlato da utka.

Ja, naslonjen na zid, prekrštenih ruka,
Gledam kako doli, o hridinu šuplju,
Neretva se lomi, a s visokih kuka
Naga djeca skaču i s vikom se kuplju,

Dok najmanje jedno po prudu se valja
Galebovi kruže. Nekoliko pralja
Pratljačama mlate, i o greben greda

Razbija se eho, mre. Rijeka čista,
Prepuna smaragda, putuje i blista,
I red bliskih kuća u njoj se ogleda.

Aleksa Šantić

Rijeke Buna i Bunica
zaboravljeni biseri Hercegovine

RIJEKA BUNA

Buna je duga devet kilometara, ima dvije pritoke, Posrt, koja je nestalna pritoka, tj. postoji samo zimi i Bunica kao stalna pritoka. Buna ima jedno od najjačih vrela u Evropi. Pored toga što je bogata pastrmkom, i jeguljama u donjem toku, u Buni se nalazi mrijestilište i uzgajalište pastrmke. Za njenu pritoku Bunicu se smatra da ima najdublje vrelo u Evropi. Vrelo Bune izbija iz duboke pećine u mjestu Blagaj pored koje se nalazi stara derviška tekija. I kada na nekoj od društvenih mreža na internetu ukucate tzv. hešteg tekija, najviše dobijenih rezultata pretrage su fotografije sa lokacije baš te tekije na vrelu Bune. To nam govori koliko je taj lokalitet zanimljiv za turizam, te koliko je neiskorišten potencijal u tom sektoru.

U rijeci Neretvi i njenim pritokama živi 75 vrsta riba, od kojih je 30 autohtonih. Najviše je ugroženo 12 endemskih vrsta riba. Biljni i životinjski svijet u rijekama Neretva i Buna već je ugrožen izgradnjom projekta Gornji Horizonti zbog kojeg slabi priliv vode u ove rijeke, povećava se salinitet Neretve i mogućnost ne spajanja tokova Bune i Bunice zbog pada nivoa vode što bi dovelo do uništenja mrijestilišta mekousne pastrmke, autohtone vrste koja se mrijesti u Buni i Bunici. Udruga "Majski cvijet" to objašnjava na sljedeći način: Mnoge riblje staze su zasnovane na modelu lososa koji podrazumijeva snažnu mišićnu muskulaturu neophodnu za plivanje uzvodno na mrijest u brzo-protočnim rijekama. Ovakvi modeli nisu prikladni za vrste koje imaju druge migratone navike i potrebe kao što su katadromne (vrste koje žive u rijekama, a mrijeste se na ušćima i obalnim vodama), amfidromne (vrste koje se mrijeste i sazrijevaju i u slanoj i u slatkoj vodi) i potamodromne (vrste koje migriraju isključivo u slatkovodnim ekosistemima) ribe i drugi organizmi kojima je potrebna sporo-tekuća voda. Pored toga, sitne riblje vrste ne mogu koristiti riblje staze, bez obzira na model konstrukcije, kao ni pripadnici drugih taksona koji imaju sposobnost penjanja, npr. račići, puževi, peševi.

Jedna od zanimljivosti koja pokazuje povezanost ovih rijeka je mrijest ribe podust (skobalj). Nekih dvadeset dana u aprilu kada Posrt, povremena pritoka Bune, teče, podust iz Neretve preko Bune uđe u Posrt i tu se mrijesti. Nakon toga mlađ sa odraslim primjerima kreće nazad ka Neretvi. Na putu povratka zadrže se neko vrijeme u Buni jer je bogata hranom.

RIJEKA BUNICA, ZABORAVLJENI BISER HERCEGOVINE

Izvor rijeke Bunice predstavlja jedinstvenu atrakciju na području Hercegovine. Okružen je sivo-bijelim liticama visokim i do 200 m na kojima rastu usamljene biljne vrste.

Površina samog izvora je čudno mirna i modrozelena, krijući svoje još neistražene dubine.

Posljednje istraživanje je utvrdilo 70-metarsku dubinu pod pravim uglom, a zbog nagle kosine i spuštanja pod planinske stijene istraživanje je obustavljeno. Smatra se da je vrelo Bunice najdublje u Europi.

Miris rijeke i njena boja dugo se pamte nakon samo jednog susreta sa ovom čarobnom rijekom.

Godinama, zbog svog mirnog toka i ugodne temperature Bunica je bila učiteljica mnogih plivača, a obvezno male raje iz okolnih naselja i grada Mostara.

Obzirom da nikada ne uzima „danak u krvi" za stanovnike Hodbine, Bune i Malog polja Bunica je više od rijeke.

Područje Rekreacijskog centra Buna prostire se na 11 hektara, godinama je bilo posjećeno i omiljeno izletište Mostaraca, ali i stranih gostiju, posebno kampera. Vikendom se na Bunici znalo okupiti i do 10.000 izletnika, koji su znali uživati u čistoj vodi i prirodnim ljepotama.

Rekreacijski centar Bunica nekada je bilježio posjete i do 5000 kupača dnevno. Pored svega, Bunica još ima solidnu posjetu, što je samo dokaz da itekako ima potencijala za razvoj ovoga Rekreacijskog centra ali i dovoljno razloga za posjetiti ga.

Rekreacijski centar Bunica

BUNSKI KANALI - DRAGULJ PRIRODE KOJEG GRAĐANI I UDRUŽENJA BRIŽLJIVO ČUVAJU

Najatraktivniji dio toka rijeke Neretve mnogi će se složiti nalazi se ispod Mostara, gdje modro zelena ljepotica prolazi kroz uski prirodni kanal stvaran hiljadama godina. Na ušću Bune u Neretvu priroda pruža najveći raskoš boja, spoj vode, zelenila i kamena, te postavlja upit ljudima koliko su svjesni bogatstva kojeg vide. Prizor je svaki put drugačije, sve u zavisnosti od godišnjeg doba i količine vode u kanalu.

Bunski kanali

Bunski kanali nalaze se pored mjesta Buna, gdje Magistralni put M-17 ostavlja Mostar i kreće prema Počitelju i Čapljini. Hiljade građana dnevno prođu pored, a da nisu svjesni da prolaze pored jednog od najljepših slika koje priroda u našoj zemlji može ponuditi. Neobilježeno ispod puta u kanjonu rijeke pruža se pravi spektakl kojeg voda, stijene i zelenilo priređuju hiljadama godina.

Rijekom bogata Buna na svom ušću širi se u malu deltu, te onda preko duge sedrene stijene stvarane hiljadama godina stropošta u kanal koji je formiran. Buni treba devet kilometara da od svog izvora stigne do Neretve i uz niz prekrasnih momenata za kraj ostavi onaj najljepši.

Bunski kanali, pravi dragulj prirode prilično su turistički neiskorišteni, osim ribara koji baš tu najviše vole čekati trzaj mekousne pastrmke ili glavatice i pokojeg bicikliste ili izletnika, raj za oči nepoznanica su i za mnoge koji žive desetak kilometara od kanala. Predstavljaju savršenu stazu za kajak i kanu.

Bunski kanali su bez sumnje najljepši dio toka Neretve, pravi dragulj prirode, složiće se građani Mostara.

TURISTIČKI PROIZVODI
na rijekama

- Mušičarenje na Buni
- Kajaking na Buni
- Auto kamping
- Skokovi sa Starog mosta
- Zip line (kod Starog mosta)

Mušičarenje na rijeci Buni

Neki bi rekli da je mušičarenje religija, dok drugi vjeruju da je životna filozofija. Opažati i doživljavati prirodu, hodati po bistroj i hladnoj rijeci, gdje sve vrvi od napetih i uzbudljivih trenutaka, koji vam pričinjavaju radost... to je mušičarenje.

Ribolovci će reći da je mušičarenje na rijeci Buni poseban doživljaj u ribolovu. Tereni za mušičarenje na rijeci Buni su veoma pristupačni, a rijeka Buna je bogata ribljim fondom u cijelom svom toku. U donjem toku rijeke su ribarske kućice, a u blizini resotrani koji uz klasični meni nude i autohtona hercegovačka jela i pića. Inače, mušičarenje je najfiniji i najhumaniji način ribolova. Proživjeti dan u svijetu mušičarenja je zapravo događaj koji će vaš akumulator duševnog mira napuniti do kraja. Mušičarenje zahtjeva prije svega umijeće u zabacivanju i prezentaciji mušice, a također i veliko iskustvo u izvlačenju ulovljene ribe. Sve granice nestaju kada se stvori ljubav prema mušičarenju.

U okviru projekta RiTour revitalizirano je izletište Bare na rijeci Buni. Revitalizirano izletište je sada obogaćeno s jednom ribarskom platformom, a uređene su i ribarske platforme na lokalitetima Podpetak i na ušću Bune u Neretvu. Pored navedenih radova, uređena je i šetnica/ribarska staza uz rijeku Bunu u dužini 400 metara, koja se pruža od Karađozbegovog mosta prema vrelu Bune u Blagaju.

Mušićarenje na rijeci Buni

Kajaking na Buni

Dvije su glavne rijeke u Blagaju, Buna i Bunica. Bunica je predivna i divlja i idealna za kanu safari koje je u ponudi mnogih auto kampova na području sliva Blagaja i Bune.
Osamdesetih godina kajakaši su se na Bunskim kanalima borili za svjetske i evropske medalje, jer na tom je lokalitetu priroda izgradila ono što se obično vještački gradi da bi se napravila što teža i zahtjevnija staza. Rok Rozman, proslavljeni slovenski olimpijac i osvajač brojnih medalja u kajaku i veslanju je u sklopu svoje ekološke akcije "Balkan Rivers Tour" spustivši se niz Bunske kanale ustvrdio da u cijelom svijetu nema atraktivnije staze za kajak i kanu. U 230 kilometara svog toka Neretva je izgradila cijeli niz prekrasnih krajolika, ali mišljenja mnogih da je bašlokalitet južno od Mostara na ušću Bune, taj koji zbog količine vode, ali i krajolika predstavlja najveću vrijednost.

Auto kamping

Uz obalu rijeke Bune koja je prepoznatljiva po bistroj vodi i idealno uklopljeni u prirodni ambijent, postoji 9 auto kampova. Tokom boravka u kampu možete posjetiti brojne istorijske znamenitosti Blagaja. Za one koji svoj odmor žele provesti aktivno, posjetioci mogu iznajmiti kajak, pribor za ribolov, bicikla, igrati odbojku, stolni tenis i ostale sportske aktivnosti.

Skokovi sa Starog mosta

Skokovi sa Starog mosta u Mostaru tradicionalno su takmičenje u skokovima u vodu koje se organizira svake godine krajem jula.
Tradicija je da mostarski mladići skaču sa Starog mosta u Neretvu. Budući da je rijeka vrlo hladna, ovo je dosta rizičan poduhvat i samo najvještiji i najspremniji skakači odvažit će se na skok. Skokovi datiraju iz vremena gradnje samog mosta, ali prvi skok zabilježen je 1664. Formalno takmičenje ustanovljeno je 1968. i otad se održava svakog ljeta.

Skokovi se izvode u 2 kategorije: na noge i na glavu (lasta). U skokovima na noge poželjno je da skakač prilikom ulaska u vodu napravi što manji pljusak (štrâp) dok je u skokovima na glavu obrnuto.
Mostar odnosno njegov Stari most je također u kalendaru Red Bull Cliff Diving takmičenja gdje najbolji svjetski skakači i skakačice u vodu izvode ekstremne i vratolomne skokove. Kako su skokovi u Mostaru pretposlijedna stanica u sezoni, ne rijetko se tu i odlučuje o pobjedniku sezone, zbog čega je ovaj događaja u središtu svjetske javnosti.

Zip line – Mostar je dobio i novu atrakciju u vidu zip line-a. Dug je preko 200 metara, a povezuje park na Lučkom mostu i plažu ispod Starog mosta. Kreće se s visine od 25 metara.

Red Bull skokovi

Zip line u starom gradu

SOLIN
Arheološko nalazište tri kulturne epohe

Područje Solina, mjestimično prekriveno današnjim naseljem, prvorazredno je arheološko nalazište tri kulturne epohe: antičke, starokršćanske (ove dvije u kontinuitetu) i ranosrednjovjekovne, iz razdoblja hrvatskih narodnih vladara. U ranoj antici tu već postoje uporište i luka ilirskog plemena Delmata, u koje se postupno infiltriraju Grci i drugi doseljenici iz istočnog Sredozemlja.
Pod imenom Salona prvi put se pominje 119. godine p.n.e. a 78. godine p.n.e. zauzimaju je Rimljani. Pluralni oblik tog imena, Salonae, ukazuje vjerovatno na raznorodan etnički sastav stanovništva, odnosno na grad s posebnim ilirskim, grčkim i rimskim djelovima. Salona dobija status rimske kolonije (colonia Martia Iulia Salona) vjerovatno još za namjesnikovanja Julija Cezara u Iliriku, dok za vrijeme cara Avgusta postaje ekonomski i politički centar rimskih posjeda u Dalmaciji i sjedište rimskih namjesnika provincije Ilirika, kasnije Dalmacije. Novi i još veći procvat doživljava za vrijeme cara Dioklecijana na prelasku iz III u IV stoljeće. Dioklecijan, porijeklom iz tog kraja, u Saloni podiže i najljepše i najmonumentalnije građevine antičkog razdoblja (novi bedemi, novi izgled foruma, hramovi, terme, amfiteatar, itd) i daje joj počasni epitet Valeria, što je bilo gentilno ime carevo. Procjenjuje se da je Salona tada imala 60.000 stanovnika. Dioklecijan će u blizini Salone podići za sebe i monumentalnu palatu koja će postati centar današnjeg Splita. Vjerovatno uslijed toga što je stanovništvo djelimično poticalo s istoka carstva, u Saloni se već rano proširilo kršćanstvo i održalo se uprkos krvavim pro-

Amfiteatar u Saloni

gonima o kojima svjedoče mnogi spomenici i tradicije. Ozakonjenjem kršćanstva počinje nova faza razvoja Salone, sa stanovišta povijesti umjetnosti još zanimljivija od antičke faze. Tada će u Saloni niknuti brojni sakralni spomenici, koji će joj uveliko promijeniti izgled. Uprkos ponovljenim napadima Gota u V stoljeću (kada su bili oštećeni dijelovi izvan gradskih zidina) Salona zadržava svoj sjaj i u VI stoljeću kada je – poslije pada Zapadnog Rimskog Carstva – ušla u sastav Bizantije. No, oko 614. godine pada pred zajedničkim napadom Avara i Slovena, koji su je opustošili, da bi je njeno dotadašnje stanovništvo zauvijek napustilo i sklonilo u obližnju Dioklecijanovu palatu ili na dalmatinske otoke. Treba međutim, podsjetiti da je stara Salona samo djelimično porušena prilikom tog napada. Razorili su je tek Mlečani u XVI i XVII stoljeću, kako bi spriječili da se Turci utvrde unutar njenih zidina. Iako nema dokaza, može se pretpostaviti da su novi stanovnici, Hrvati, poslije svog doseljavanja u VII stoljeću u početku za boravak koristili i dijelove Salone. No, kada su i oni po-

čeli graditi, podizali su svoja naselja, crkve i groblja izvan antičkih zidina, uglavnom na njihovom istočnom kraju, ali i svuda oko Salone. Iz tog razdoblja ranosrednjovjekovne hrvatske umjetnosti ostao je na području Salone – istina u ruševinama i ostacima – čitav niz značajnih objekata.

Episkopalni centar Salona

ANTIČKA SALONA

Antička Salona, koja se svojim južnim krajem prostirala do toka rijeke Jadro na njenom ušću u more, bila je opasana zidinama, sačuvanim dobrim dijelom i danas. Najstariji dio Salone je centalni predio unutar tih zidina (urbs vetus) a to jezgro je u I i II stoljeću prošireno na istok (urbs nova orientalis) i zapad (urbs nova occidentalis). Iz ranijeg raz Salone sačuvana su gradska vrata, porta caesarea, izlaz iz najstarijeg dijela grada prema istoku. U tom dijelu Salone vidljivi su ostaci foruma, koji je dopirao gotovo do mora, s temeljima brojnih reprezantativnih zgrada i hramova. Najljepši je tetrastilni hram (I stoljeće), koji je poslužio kao uzor graditelju malog hrama u Dioklecijanovoj palati; pored njega je u II stoljeću podignuto pozorište i povezano s tim hramom u jednu cjelinu. Najmonumentalniji objekat antičke Salone svakako je amfiteatar uz sjevernozapadni kraj zidina (kraj II stoljeća), koji je mogao primiti 18.000 gledatelja. Od njega su sačuvani temelji, odnosno substrukcija, pa je otuda vidljiva i osnova velike građevine. Među nekad najljepše građevine Salone spadale su mnogobrojne terme; najmonumentalnije su bile one pored foruma, ali je do danas ponajviše sačuvan kompleks terma uz sjeverni zid u istočnom dijelu grada, s dosta dobro sačuvanih prostorija. Primjer raskošnog stanovanja pruža villa urbana, također u istočnom dijelu, koja je, vjerovatno, pripadala namjesniku provincije. U tom predjelu otkriveni su u dosadašnjim iskopavanjima i dijelovi jedne gradske stambene četvrti s gustim spletom ulica.

Centar kršćanske Salone bio je, očigledno, kompleks dvojnih bazilika (basilicae geminae) uz ivicu sjevernog zida i u blizini pomenutih terma. Taj kompleks je nastao, uz mnogobrojno pregrađivanje već postojećih objekata, između IV i VI stoljeća. Sjevernija od dvaju bazilika je raskošna episkopalna trobrodna građevina (basilica urbana), koja je bila glavna kultna građevina; južna Honorijeva bazilika, krstaste je osnove i u njoj su održavani poznati salonitanski sabori. Obje bazilike su bile spojene zajedničkim narteksom, a u taj kompleks još spadaju velika osmorougla krstionica, biskupska palata i brojne druge sakralne prostorije. Zanimljivo je da je ispod episkopske bazilike otkriven još jedan termalni kompleks, kojem pripada poznati polihromni mozaik s likovima muza i pjesnikinje Sapfo. Osim ovog episkopskog kompleksa, na gradskom području unutar zidina postojalo je još najmanje osam bazilika, od kojih su neke bile prava novost u tadašnjoj arhitekturi (basilica orientalis, basilica occidentalis, basilica iuxta portum). Jedna od tih bazilika izgleda da je pripadala arijanskom kultu.

U ekstraurbanom području Salone (van zidina) najznačajniji su kompleksi groblja (rimski, a pogotovo staro-

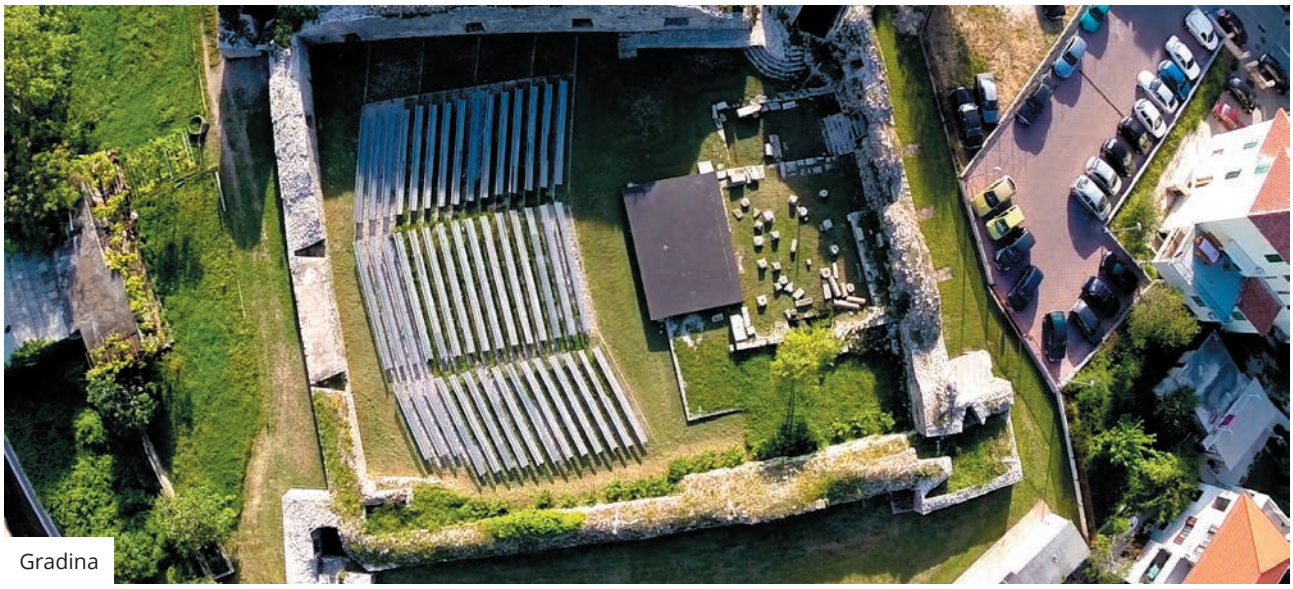
Gradina

kršćanski). Od rimskih groblja najprostranije je ono zapadno od Salone, uz put prema Tragurionu (Trogir) — necropolis in horto Metrodori. Po svemu sudeći, s te nekropole potiču neki od najljepših predkršćanskih sarkofaga (s prikazima Hipolita i Fedre, Meleagrova lova, Kentauromahije i dr.), a kasnije su prenijeti na druga mjesta. Arhitektura ove nekropole, sačinjena od ogromnih blokova, navodi na zaključak da su to ostaci još starijih, ilirskih ili možda grčkih utvrđenja. Ako je ta pretpostavka tačna, središte života na salonitanskom području tokom vijekova pomjeralo se od najzapadnijeg naselja, ilirskog ili grčkog, dalje na istok, gdje se razvila antička, rimska Salona, i još istočnije uz rijeku Jadro, gdje je starohrvatska arheološka zona.
Starokršćanska groblja nastajala su oko mjesta gdje su sahranjivani mučenici, a vremenom su se oko tih skromnih martirija razvili veliki kompleksi groblja s monumentalnim bazilikama. Najbliže je gradskom području strokrišćansko groblje na lokalitetu Kapljuč, gdje je sahranjen Asterije s drugovima, a nad njihovim je grobom kasnije, u IV stoljeću, podignuta bazilika pet mučenika. To je najstarija cemeterijalna bazilika Salone. Po impozantnom broju grobova na otvorenom, ističe se kompleks Manastirine, nastao oko groba solinskog biskupa Domniusa (sv. Duje), a na mjestu antičkog ljetnjikovca. Pred kraj IV stoljeća sagrađena je ovde velika trobrodna bazilika, čiji su ostaci sačuvani. No, najviše novih rješenja u tadašnjoj starokršćanskoj arhitekturi pruža grobni kompleks Marusinac, nastao oko groba mučenika Anastazija (sv. Staš), također na mjestu ljetnjikovca. Među tim novim tipovima građevina značajni su dvospratni mauzolej i dvostruka bazilika, od kojih jedna otvorena, bez krova, što je rijedak primjer u gradnji starokršćanskih crkava. U njoj su dobro sačuvani mozaici. Uz ovo groblje sjeverno od grada, važnija su još dva - jedno na lokalitetu Crikvine, s druge strane Jadra prema današnjem Vranjicu, koje je vjerovatno pripripadalo arijancima, i drugi na lokalitetu Šuplja crkva, istočno od grada, u čijoj je prostranoj bazilici u srednjem vijeku podignuta slična, ali manja građevina - bazilika za krunisanje hrvatskog kralja Zvonimira.
U kompleksu starohrvatskog Solina, istočno od opustošene antičke Salone, podignuto je u X i XI stoljeću nekoliko važnih sakralnih objekata. Kako u neposrednoj okolini postoje i starohrvatska groblja, sve upućuje da je tu bilo razvijeno i njihovo naselje, ali mu se do sada još nije ušlo u trag. Na lokalitetu Gospin otok, u slikovitom slivu Jadra, na položaju današnje župne crkve, otkriveni su temelji dvaju crkava iz X stoljeća. Utvrđeno je da su to crkve Sv. Marije i Sv. Stjepana, koje je podigla hrvatska kraljica Jelena. Tu su nađeni i ostaci njenog sarkofaga (976), s natpisom koji spada u najznačajnije dokumente iz starije hrvatske istorije, jer su iz njega vidljive genealogija i kronologija tadašnjih vladara. Manja od tih dvaju crkava, crkva Sv. Stjepana, imala je neobično veliko predvorje, u kome su sahranjivani članovi vladarske porodice. Unutar srednjovjekovne tvrđave Gradine (podignuta uz ivicu antičkih zidina) otkriveni su ostaci još jedne starohrvatske crkve, vjerovatno iz XI stoljeća. I, na kraju, već pomenuta bazilika kralja Zvonimira na lokalitetu Šuplja crkva (sjeveroistočno od Gospinog otoka, nedaleko od izvora Jadra), posvećena sv. Mojsiju i sv. Petru, podignuta je u XI stoljeću i ubraja se među veće starohrvatske trobrodne bazilike. Nešto sjevernije od Solina, uz put prema Klisu, otkriveni su na položaju nekadašnje villae rusticae ostaci starohrvatske crkvice sa samostanom i groblja; odavde potiče poznati odlomak luka na kojem se pominje hrvatski knez Trpimir (IX stoljeće). U okolini Solina otkopana su i dva starohrvatska groblja iz IX - X stoljeća. Jedno je na obližnjem lokalitetu Majdan, sa 26 grobova u dva sloja, a drugo na položaju Glavičine kod sela Mravinaca, gdje je otkriveno 130 grobova s mnogobrojnim prilozima, uglavnom zlatnim, srebrnim ili bronzanim nakitom.

Manastirine i Tusculum - Salona

Ogromno bogatstvo nalaza iz svih razdoblja života Salone (Solina) čuva se u dva splitska muzeja: u Arheološkom muzeju i Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika. To su kipovi, reljefi, keramika, nakit, mozaici i sarkofazi, kao i jedna od najvećih epigrafskih zbirki na svijetu. Uz nalaze in situ, ove zbirke su neophodne za upoznavanje milenijumske ljudske egzistencije na tom području.

DIOKLECIJANOV AKVADUKT

Dioklecijanov akvedukt je arheološki lokalitet u Solinu i najbolje očuvani objekt te vrste na tlu Hrvatske.

Ovaj rimski akvedukt građen je istovremeno kad i Dioklecijanova palača (kraj III. - početak IV. st.), njegova namjena bila je dovođenje većih količina pitke vode s izvora rijeke Jadro do Dioklecijanove palače, i najvjerojatnije okolnih naselja. Od izvora rijeke Jadro do Palače akvedukt je dug oko 9 km, a visinska razlika krajnjih točaka iznosi 33 metra.

Dioklecijanov akvedukt je prestao raditi već sredinom VI st., kada je i oštećen za provale Gota, nakon toga nije radio punih 13 stoljeća. Obnovljen je za Austro-Ugarske (1877. - 1880. godine). Uglavnom je zadržana izvorna trasa rimskog akvedukta i porušeni dijelovi su nanovo izgrađeni, ali se zbog štednje nije išlo na potpunu rekonstrukciju. U nadzemnim dijelovima akvedukt je pojednostavljen, smanjen je broj lukova (nosača), a na onim dijelovima akvedukta gdje je kanal išao po površini zemlje ili je ukopavan, antički zidani svod mijenjan je jednostavnijim ravnim kamenim pločama.

Dioklecijanov akvadukt

Od 1932. godine kada je proradila crpna stanica Kopilica, akvedukt više ne radi, jer su tad položene nove cijevi za dovod vode u grad Split, a starim akveduktom je tekao samo višak vode.
Cijela je trasa Dioklecijanovog akvedukta danas zaštićeni spomenik kulture. U funkciji je od izvora do crpne stanice Ravne njive u duljini od 5185 metara. Zbog raznih građevinskih i komunalnih radova izvorni Dioklecijanov kanal je u gradu na više mjesta prekinut i porušen, ali su uvijek graditelji nastojali rekonstruirati ili premostiti porušene dijelove. U posljednje se vrijeme, zahvaljujući nastojanjima Konzervatorskog odjela u Splitu, u sklopu uređenja različitih građevina koje se nalaze na njegovoj trasi postupno istražuje i obnavlja.

AMFITEATAR

Na sjeverozapadnom kraju salonitanskoga gradskoga područja, naknadno opasanog zidinama, sagrađen je amfiteatar, izravno uklopljen u obrambeni sustav grada. Njegovi su ostaci relativno vrlo dobro sačuvani, (doduše znatno slabije od onoga drugoga u Hrvatskoj, u Puli), pa je po njima E. Dyggve napravio poznatu rekonstrukciju. Prva istraživanja, potkraj prve polovice 19. stoljeća, pokrenuo je F. Carrara koji je, osim tog pothvata, zaslužan za prvi i vrlo temeljit pristup gradu i arheološkim istraživanjima. On je, naime, 1850. godine objavio knjigu o topografiji Salone i dotadašnjim iskopavanjima koja je i danas vrlo vrijedna i upotrebljiva.

Poslije mnogo godina ponovno se istraživalo u amfiteatru u tri navrata: prije i tijekom Prvog svjetskog rata (F. Bulić), a zatim 1929. godine u okviru proučavanja toga zdanja za objavljivanje u velikoj monografiji tiskanoj 1932. godine (E. Dyggve). Napokon je početkom osamdesetih godina istraživao F. Oreb u prilici zaštitnih radova na uređenju arene.
Dyggve pretpostavlja da je amfiteatar projektiran od rimskih arhitekata koji su i drugdje gradili slične građevine, i da je sagrađen u drugoj polovici 2. stoljeća poslije Krista. Danas ga vidimo, doduše, sačuvana samo u donjim slojevima masivnih zidina, dobrim dijelom obnovljenim i rekonstruiranim poslije Drugog svjetskog rata, pedesetih godina. U mletačko doba bio je i namjerno rušen da bi se spriječilo utvrđivanje turskih četa koje su tada, u 16. i 17. stoljeću ratovale s Mlečanima. Potom je služio kao "kamenolom" iz kojeg se, kao i na mnogim drugim mjestima, uzimalo građevno kamenje.
Pretpostavlja se da je mogao primiti oko petnaestak, pa čak i nešto više tisuća posjetitelja. Zbog brza i jednostavna dolaska i napuštanja gledališta, graditelji su konstruirali dvostruki sustav komunikacija: radijalni, u odnosu na elipsu čitave građevine i kružni, u odnosu na razine u visini redova postavljenih sjedišta. Takav je način danas vrlo čest na velikim sportskim stadionima. Zbog njegova položaja, uza sjevernu stranu gradskih

Amfiteatar

zidina, a dijelom i uza zapadnu, glavni su mu ulazi bili po svoj prilici na jugu i na istoku, pa se donekle odstupilo od sheme s po dva ulaza na uzdužnoj osi istok - zapad. Svojim sjevernim dijelom naslanjao se na povišeno zemljište, pa je dio zidova postavljen na tupinu (to se i danas vidi) bio bez podgrađa kakvo je na ostalim stranama. Južna je strana, a također i dio zapadne i istočne, imala tri kata: dva s arkadama, a treći s pravokutnim prozorima.
U neposrednoj blizini amfiteatra, s juga, bilo je groblje poginulih gladijatora koji su se borili u areni. Iz pogrebnih natpisa doznaje se za njihova imena, porijeklo, domovinu i borilačku specijalnost.

Amfiteatar

GOSPIN OTOK

Gospin otok, najstarije marijansko svetište u Hrvata, opkoljen rukavcima rijeke Jadro, u srednjem vijeku postaje prvo naselje Hrvata. Na Otoku je u X. stoljeću na mjestu današnjeg crkve sv.Marije, Gospe od otoka (1880.), hrvatska kraljica Jelena sagradila je dvije crkve, Blažene Djevice Marije i svetoga Stjepana. Ovo svetište je 1998. svetište je pohodio i Sv. Otac Papa Ivan Pavao II., poslavši poruku Solinjanima "Čuvajte blago vjere koje vam je povijest povjerila!". Pokraj župne crkve posvećene sv. Mariji, nalazi se izuzetno vrijedan arheološki lokalitet, danas čitav pod zemljom. Uz samo svetište prostire se uređeni travnjak, koji svojim jednostavnim hortikulturnim stilom uređenja poziva na suživot građana s tim prostorom kojim iz dana u dan odzvanjanju dječji povici, smijeh mladih i pjesma vjernika.

Sa sjeverne strane današnje crkve sv. Marije pod zemljom su ostaci trobrodne crkve posvećene sv. Stjepanu. Bila je sagrađena - što je u Solinu gotovo pravilo - iznad građevinskih struktura iz rimskoga doba koje su se prostirale na povećem otoku u delti rijeke. Treba imati na umu da je solinska rijeka u davno doba imala sasvim drukčiji tok, da je prolazila i kroza sam grad, a takav zaključak najbolje potvrđuju ostaci tzv. Šuplje crkve, nekad najveće starokršćanske bazilike u Saloni koja je danas pokraj samoga korita, što, dakako, nije bilo tako kad se na tome mjestu sagradila velika starokršćanska crkva.

Gospin otok Autor Jakov Teklić

Otkriće crkve na Otoku iz starohrvatskoga doba i natpisa uklesana na sarkofagu hrvatske kraljice Jelene dogodilo se, kao što to često biva, sasvim slučajno. Na Otoku je, naime, nakon što je 1875. godine stara crkva izgorjela, na njenu mjestu sagrađena 1880. godine nova, današnja. Kad su se potom, 1898. godine, otpočeli kopati temelji za zvonik, otkriveni su ostaci starih zidova. Taj je nalaz privukao pažnju tadašnjeg ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu don F. Bulića, koji je zaključio da je vrijedno prići istraživanjima. Uskoro su u predvorju otkrivene crkve bili otkopani ulomci natpisa, a među njima jedan sa slovima HEL. Bulić je uočio da se radi o prednjoj strani sarkofaga koja je čitava bila ispunjena tekstom. Znalac, kakav je bio, prisjetio se Solinske povijesti splitskoga kroničara arciđakona Tome u kojoj piše da je časni muž Dimitrije, zvan i Zvonimir, kralj Hrvata, vratio crkvi svetoga Dujma (tj. splitskoj nadbiskupiji) crkve svetoga Stjepana i svete Marije u Saloni sa svim njihovim dobrima. Ove je, pak, crkve bila sagradila i obdarila kraljica Helena, dajući ih splitskoj stolici da ih zauvijek posjeduje. One su zbog štovanja kraljevskih grobova bile privremeno ustupljene nekim redovnicima koji su u njima stalno obavljali službu. Tu je, u atriju bazilike svetoga Stjepana pokopan uzvišeni muž kralj Krešimir s mnogim drugim kraljevima i kraljicama.

Ponovna revizijska istraživanja, provedena 1972. godine pokraj današnje crkve i u njezinoj unutrašnjosti kao i citirani tekst kroničara, razjasnili su neke dvojbe, pa je opravdano zaključiti da je na Otoku bila jedna crkva, posvećena sv. Stjepanu, a ne dvije, kako se dotad vjerovalo. Naime, nad ostacima iz rimskoga doba sagrađena je u 10. stoljeću trobrodna bazilika s atrijem (predvorjem) u kojemu je pronađen razbijeni sarkofag s nadgrobnim natpisom kraljice. Ta je crkva postojala svakako u vrijeme kroničara Tome jer ju je on točno opisao potvrdivši da se u njenome atriju čuvaju kraljevski grobovi. Nju spominju i dokumenti iz kasnijih

Gospin otok Autor Jakov Teklić

stoljeća, pa se smije zaključiti da je po svoj prilici propala, bila zapuštena i potom urušena u doba ratovanja protiv Turaka u 16. ili 17. stoljeću.
Novo stanovništvo Solina, koje su mletačke vlasti naselile poslije osvajanja Klisa, nije ju obnavljalo već je pokraj ruševina crkve sv. Stjepana sagradilo, početkom druge polovice 17. stoljeća, drugu koja je izgorjela 1875. godine. Ta je sagrađena, po L. Katiću, prije 1670. godine jer je tada, a na blagdan Male Gospe, u maticama zabilježeno prvo krštenje u crkvi na Otoku. Crkva sv. Stjepana po novim istraživanjima A. Duplančića prikazana je na akvarelima P. Zečevića (1807.-1876.). Po nama, pak, to je ona skromna građevina, znana s odavna objavljenoga Zečevićeva akvarela, crkva po liku i formatu slična onima kakvih je u barokno doba vrlo mnogo sagrađeno po čitavoj Dalmaciji.
Crkva Gospe od Otoka spominje se u mnogim dokumentima 12., pa 13., 14. i sljedećih stoljeća. Pred njom se zbori, izdaju potvrdnice, sklapaju ugovori no, iz svih tih tekstova nije moguće odrediti o kojoj se solinskoj građevini radi. Stoga je ovaj lokalitet još uvijek predmetom znanstvenih rasprava.

ŠUPLJA CRKVA

Uza samu rijeku Jadro, istočno od Salone nalaze se ostaci crkava na lokalitetu koji je u puku poznat već više stoljeća pod vrlo zornim imenom Šuplja crkva. To ime potječe iz doba kad su tu stajali zidovi zapuštene crkve urušena krova, zabilježeni na Camucijevu zemljovidu iz 1571. godine. Ti ostaci trobrodne bazilike posvećene Sv. Petru i Mojsiju stajali su još na svršetku 17. i početku 18. stoljeća, jer su joj novi tada doseljeni stanovnici Solina dali to slikovito ime. Crkva iz 11. stoljeća, povezana s krunidbom bana Zvonimira za hrvatskoga kralja 1075. godine, sagrađena je unutar velike starokršćanske bazilike po svoj prilici iz 6. stoljeća. Uz crkvu je bio i benediktinski samostan, povezan, možda, s vladarskom kućom pa je vjerojatno to i razlog da se nova crkva gradi upravo u staroj i da se u njoj obavlja taj važan čin. Po tome je ova ranoromanička trobrodna bazilika osobito poznata.
Danas je krajolik bitno različit od onoga kakav je bio u starokršćansko doba i u 11. stoljeću. Rijeka je tada tekla drukčijim tokom, a okolni teren bio je znatno niži. Rijeka, naime, teče sasvim blizu, poplavljuje ostatke starih zidova koji zbog konfiguracije okolnog zemljišta često ostaju pod vodom. To je odličan i vrlo zoran primjer kako mala solinska rijeka mijenja konfiguraciju solinskog spomeničkog pejsaža.
Zanimljiva je okolnost da se ranoromanička crkva gradi u 11. stoljeću unutar znatnih ostataka one prethodne, čiji se zidovi i danas lijepo vide pod ogradom koja odvaja arheološko nalazište od neposredno položene ceste što vodi u Majdan. Tu se nešto zapadnije ulijevao u Jadro brdski potok zvan Ilijino vrilo što izvire blizu Rižinica pod istočnom kozjačkom kosom. I to je djelovalo na zasipanje ostataka crkve, na promjenu pejsaža.

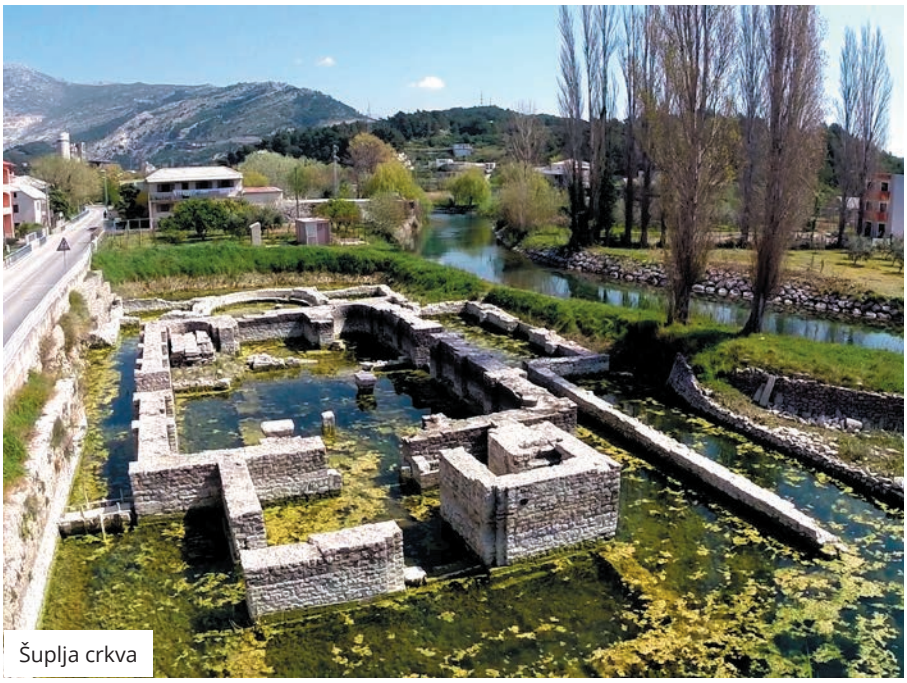
Šuplja crkva

Slijed gradnje na ovom lokalitetu utvrdio je ugledni istraživač Solina danski arhitekt E. Dyggve, koji je manjim arheološkim istraživanjima uspio odrediti glavnu strukturu starokršćanske crkve i one u njoj naknadno sagrađene nove. Istraživanja na ovom lokalitetu započela su 1927., a rezultati su razriješili jedno važno pitanje: prepoznata je crkva u kojoj je bio okrunjen ban Zvonimir. Nepoznanicu je razriješio L. Katić koristeći se i pisanim izvorima, i arheološkim nalazom i natpisom s oltarne ograde.
Istraživanja na ovom lokalitetu obnovljena su tek 1990. godine i još su u tijeku. Predstoji vrlo složen zahvat uklanjanja vode s lokaliteta u obližnju rijeku, čime će se spriječiti svako moguće plavljenje otkopanih temelja i konzerviranih zidova.
Trobrodna bazilika imala je vrlo specifično zapadno pročelje, tzv. zapadni korpus (westwerk) i zvonik, a na istočnoj strani tri apside uklopljene u samo tijelo crkve. U crkvi je bila velika trodijelna oltarna ograda s natpisom koji je otkrio njezine naslovnike, svete Petra i Mojsija, a potom, uz pomoć pisanih vrela i niz važnih povijesnih događaja. Toj su ogradi, kako neki znanstvenici vjeruju, pripadali i pluteji koji danas tvore krsni zdenac u splitskoj krstionici sv. Ivana, među kojima je najpoznatiji onaj što se obično interpretira kao prikaz hrvatskog vladara na prijestolju.

Rijeka Jadro

Mala rijeka koja život znači

Rijeka Jadro izvire u podnožju Mosora na 35 metara nadmorske visine, a ulijeva se u solinski zaljev nakon 4,5 km dugog toka. Svojim kratkim tokom oplođuje i donosi život ovom kraju, napajujući osim Solina, grad Split, Kaštela, Trogir i okolnih mjesta. U Solinu rijeku Jadro zovu „Solinska Rika", a zbog njenog značaja i događaja iz starohrvatske povijesti, često se naziva i "hrvatskim Jordanom".

Zbog života i razvoja endemske podvrste Mekousne pastrve (Salmothymus obtusirostris salonitana), gornji tok rijeke proglašen je 1984. godine posebnim ihtiološkim rezervatom. Površina tog ihtiološkog rezervata je cca 78 000 m2, a predstavlja vodotok rijeke Jadro od izvora do Uvodića mosta.
Za vrijednosti rijeke Jadro znali su i davni narodi. Još su stari Iliri gradili kuće pokraj njezina korita i pili vodu kakve na daleko nije bilo. Krijepila ih je kad su odlazili u ratove protiv Rimljana, a Rimljani su zahvaljujući njezinoj vodi sagradili najveći grad na ovoj strani Jadranskog mora.

Vode su se razlijevale vodovodima i fontanama, a privukle su i velikog rimskog cara Dioklecijana da u blizini sagradi svoju palaču i da pije vodu iz te iste rijeke. On se još kao dječak igrao na njezinim obalama i pod starost se vratio rijeci svojeg djetinjstva. Koliko je samo muke i truda potrošeno da bi se sagradio veličanstveni vodovod do Dioklecijanove palače koji je dvostruko duži od rijeke.
Možda su u tomu veličina i moć rimskih careva. Barbarski narodi kasnije su porušili vodovod i ponovno su njezine vode tekle samo riječnim koritom. Nakon njih stigli su Hrvati i ona im je postala duhovna snaga. U njezinim vodama pokrštavali su se baš kao u biblijskom Jordanu. Ona je zbog toga simbol primanja kršćanstva, a taj simbol traje i do danas.

Tu je i grob kraljice Jelene koja se umivala u bistroj vodi rijeke Jadro. Ona ju je nadahnula da na otočiću koji tvore njezine vode sagradi crkve u kojima će se kruniti i pokapati hrvatski kraljevi. Zato je mala rijeka Jadro veliki simbol hrvatskog naroda. Iako je potok Sveti Ilija, koji nedaleko utječe u Jadro, gotovo potopio njezine ostatke, Šuplja crkva i danas govori o krunidbi kralja Zvonimira koja se u njoj dogodila 1075. godine.

Izvor rijeke Jadro

Samo središte Solina, savršeno je mjesto za šetnje i druženja. Uređeno korito rijeke Jadro sa patkama i labudovima koji slobodno plivaju, kao i mostovi koji od davnina premošćuju Jadro, predstavljaju zaštitni znak grada Solina. Osim mostova, tu su i mlinice u kojima se stoljećima mljelo žito. Većina mlinica je danas utihnula i stoje kao nijemi svjedoci jednog vremena koje je prošlo. Jedina mlinica kroz čije mlinske kolutove još prolazi voda je Gašpina mlinica.

GAŠPINA MLINICA

Građena je početkom 18 st. a u dokumentima se prvi put spominje 1711. godine. Njezin se građevinski sklop sastoji od četiri kamene prizemne zgrade u nizu s dvostrešnim krovovima pokrivenim kamenim pločama. Tijekom stoljeća ovaj se sklop dograđivao i doživljavao je razne građevinske preinake što se može uočiti na pročelju u naknadno otvaranim prozorima. Sklop je orijentiran sjever-jug, a voda se kroz jaže (kolovaje) s istočne strane slobodnim padom usmjeravala do donjih dijelova mlinova tj. do žlica pričvršćenih na mlinska vretena. Vrata i prozori su uglavnom na zapadnoj strani. Iznad glavnih ulaznih vrata na zapadnoj strani za nadvratnik je upotrijebljena antička nadgrobna stela. Unutar mlinice sačuvani su statični kameni dijelovi mlinova s kamenim mlinskim kolima. Prema sačuvanoj arhitekturi i podacima iz starije literature čini se da je najstariji dio ovoga kompleksa onaj na jugu dok je srednji nešto povišeniji podignut ponovno nakon što ga je godine 1885. razrušila nabujala rijeka. Mlinarstvo će dugo godina biti unosan obrt, a koncem 19. stoljeća počinje se naslućivati njego suton. Pa ipak, Gašpina će mlinica mljeti žito sve do šezdesetih godina 20. stoljeća, a tridesetih je godina u njoj bila i brusionica stakla. Potom je napuštena i prepuštena zubu vremena. Konac 20. stoljeća dočekuje urušenog krova i devastirane unutrašnjosti. Grad Solin u suradnji s Konzervatorskim odjelom Ministarstva kulture uskoro započinje njezinu obnovu te nakon pet godina u rujnu 2008. daruju Solinjanima i njihovim gostima zgradu kojoj je vraćen negdašnji sjaj. Prema povijesnom kontinuitetu i prema entografskim vrijednostima sklopa ova mlinica predstavlja spomenik kulture te je kao takva upisana u Registar spomenika kulture Republike Hrvatske.

PROJEKT JADRO-IZVOR ŽIVOTA

Jadro je izvor života cijele Dalmacije jer su se zbog ovog izvora u zaštićenom zaljevu razvile Salona i Dioklecijanova palača, do koje s područja izvora vodi antički akvedukt koji i danas napaja cca 300.000 stanovnika.
Projekt valorizacije izvora Jadra sagledava njegove prirodne i prostorne vrijednosti te kreativno odgovara na niz zatečenih problema, stavljajući u funkciju posjetiteljske infrastrukture postojeće derutne građevine (ikonični bunker iz II. svj. rata te industrijski objekt), dok se prostrani plato nekadašnjeg tupinoloma pretvara u školu višestranog razvoja s 5 osjetilnih poligona, prilagođenih osobama s poteškoćama. Revitalizacijom tupinoloma ujedno se osigurava prihvat većeg broja posjetitelja i sprječava njihov prekomjerni broj i zadržavanje unutar obuhvata strogog rezervata.

Posjetiteljska infrastruktura i sadržaji obuhvaćeni aktivnostima projekta sadrže slijedeće:

- Izgradnju i opremanje škole višestranog razvoja u prirodi - Tupinolom Majdan,
- Izgradnju i opremanje ključne posjetiteljske infrastrukture rezervata Izvor Jadra,
- Izgradnju i opremanje poučnih staza i posjetiteljskih sadržaja rezervata Izvor Jadra,
- Izgradnju i opremanje sustava za praćenje i kontrolu posjetitelja,
- Izgradnju i opremanje ugostiteljskog objekta.

Gašpina mlinica

Autor Jakov Teklić

Svih ovih sadržaja dosad nije bilo, tako da su posjetitelji, njih u prosjeku 50-ak dnevno, područje koristili primarno za rekreaciju, često i neadekvatno s obzirom da nema nikakvog nadzora. Projektom se želi doprijeti do stanovništva i posjetitelja čitave urbane aglomeracije Split (UAS), koja zajedno sa SDŽ bilježi kontinuiran porast turista koji stvaraju pritisak na obalno područje i Split.

MAJDAN

U okviru projekta RiTour završene su aktivnosti na revitalizaciji dijela izletišta u Majdanu i Posebnom ihtiološkom rezervatu Jadro – gornji tok. U sklopu ovih aktivnosti rekonstruiran je pješački most koji vodi preko rijeke Jadro u Općinu Klis, postavljena je nova urbana oprema (klupe, koševi i stalci za bicikle) i informativne ploče, obavljeno je hortikulturno uređenje, zasađeno je 6 novih stabala, nabavljen je sustav za odvojeno prikupljanje otpada te je na luk Dioklecijanovog akvedukta u blizini izvora, postavljeno ambijentalno osvjetljenje.
Ovim aktivnostima se doprinosi održivom korištenju prirodnih i kulturnih resursa, a uređenjem izletišta se poboljšavaju uvjeti za revitalizaciju područja koje se naslanja na deprivirano i zapušteno područje, uključujući i prostor nekadašnjeg tupinoloma u Majdanu koje će postati izletište kakvo stanovnici Solina i Splitsko-dalmatinske županije zaslužuju.

Unutrašnjost Gašpine mlinice Autor Jakov Teklić

Obnovljeni most Autorica Ivana Tokić

Rijeka Jadro je nedovoljno (pre)poznata komparativna prednost Solina, a njeno izvorište, prometno dobro povezano s centrom UAS-a i od njega udaljeno samo 15 min. vožnje, predstavlja jedinstveni sklop na kojem se preklapaju prirodne i kulturne vrijednosti, ali se jasno prati i način na koji se prirodna baština eksploatirala kroz povijest.
Projektom „Jadro-izvor života“ transformira se degradirani prostor strogog rezervata i njegova kontaktna zona, ali i znanje i svijest o zaštiti i važnosti prirodne baštine. Time se prostor upisuje na edukativne, mentalne i turističke mape i stavlja u funkciju razvoja lokalne i regionalne ekonomije.

Dioklecijanov akvadukt na izvoru Jadra Autorica Anita Penović

PODGORICA
U dolini rijeka Zete i Morače

Podgorica je glavni grad Crne Gore. Do sada nisu utvrđeni ostaci najstarijeg naselja na mjestu današnjeg grada. Na osnovu podataka o rimskim putevima, izvjesno je da je na mjestu današnje Podgorice, kod ušća Ribnice u Moraču, postojala karavansko-putnička stanica Alata (Halata).

Kraj je bio naseljen od davnina. U ilirsko doba poznata su dva plemena koja naseljavaju ove krajeve: Labeati, naseljeni istočno od Skadra do Podgorice sa tvrđavom Meteon (Medun) i Dokleati koji naseljavaju zapadni dio, od Podgorice, dolinom rijeke Zete do Nikšića. Razvoj Dokleata biće znatno brži. Njihov centar bio je grad Duklja, u neposrednoj blizini današnje Podgorice. On će u vrijeme Rimljana postati centar provincije Prevališ, koji se poslijednji put spominje u VII stoljeću. O strategijskom značaju ovog kraja svjedoči i postojanje puta između Scodre i Narone, kao i drugih čije je raskršće bilo u ovom kraju.

Nalazeći se u neposrednoj blizini većih naselja kao što su bili Duklja, Birziminijum, Meteon i Salluntum, Alata nije bila od većeg značaja. Po svemu sudeći u XI veku ovdje nastaje značajnije naselje - Ribnica. Ovaj naziv srećemo u „Žitiju sv. Simeona" koji su napisali v. Sava i srpski kralj Stefan Prvovenčani. Oni pominju Ribnicu kao mjesto rođenja svoga oca, raškog župana Stefana Nemanje.
Nemanjići su zavladali Zetom krajem XII stoljeća. Kasnije, 1326. godine, jedan kotorski dokument pominje Podgoricu kao naselje na tlu današnje istoimenog glavnog grada Crne Gore.
Izgleda da su oba naziva bila duže vreme uporedo u upotrebi, da bi se od XV stoljeća zadržao samo naziv Podgorica.

Podgorica - panorama

Balšići, a kasnije Crnojevići, nisu uspeli da sačuvaju ovaj kraj od upada Turaka. Već u drugoj polovini XV stoljeća, između 1474. i 1477. godine, Turci su u Podgorici izgradili veliku vojnu tvrđavu. U tom periodu nastao je niz orijentalnih zgrada i ulica, pa će ovaj dio docnije biti poznat kao Stara Varoš.
Crnogorska vojska oslobodila je Podgoricu od Turaka tek 1879. godine.
Grad je poslije oslobođenja doživjeo uspon i postao značajan ekonomski i zanatski centar Crne Gore. Ubrzo, po nalogu knjaza Nikole, inženjer Varman izradio je plan urbanizacije desne obale Ribnice pa je iste godine sagrađena prva savremena kuća u Novoj Varoši.

Krajem XIX i početkom XX stoljeća grad je povezan kolskim putevima sa Cetinjem, Nikšićem i Kolašinom. Prvi svetski rat zaustavio je uspon grada, jer su Podgoricu okupirale austrijske trupe. Oslobođen je 1918. godine.

U toku II svjetskog rata grad je doživjeo najveća razaranja. Potpuno je srušen prilikom bombardovanja, a znatan broj spomenika kulture je stradao. Poslije oslobođenja na istom mjestu izgrađen je novi grad.

ARHEOLOŠKI LOKALITET DUKLJA

Najveći i najznajčajniji arheološki lokalitet u Crnoj Gori, antička Doclea, nalazi se četiri kilometra sjeverozapadno od Podgorice, glavnog grada Crne Gore, prema naselju Rogami, na prostranom zaravnjenom platou, između rijeka Morače, Zete i Širalije. Vijekovima napuštene zidine krase plato iznad samog ušća ovih rijeka i privlače putopisce i slučajne prolaznike duhom svoje prošlosti i predmet su interesovanja i istaraživanja stručnih i naučnih ustanova i izvan granica Crne Gore. Smatra se da sam naziv Doclea potiče od ilirskog plemena Dokleati koji su živjeli na ovim prostorima i na čijoj je teritoriji su Rimljani podigli grad. Grad zauzima teritoriju od oko 25ha i podignut je po klasičnoj antičkoj urbanističkoj shemi sa dvije glavne ulice cardo i decumanus koje se sijeku pod pravim uglom dok sve ostale ulice idu paralelno sa njima praveći na taj način kvadratne stambene blokove. Na mjestu gdje su se dvije glavne ulice ukrštale nalazio se gradski trg – forum. Na istom mjestu, u neposrednoj blizini foruma, sazidan je kompleks kapitolnog hrama. Pored prirodne zaštite Duklja je takođe bila utvrđena moćnim bedemima, kulama i bastionima koji su opasavali plato na kojem se nalazi grad. Za vrijeme dinastije Flavijevaca, u doba Vespazijana, kada se i osniva najveći broj municipija na prostoru rimske provincije Dalmacije, i Doclea dobija istoimeni status. U periodu rimske dominacije Doclea je bila najznačajniji urbani centar na prostoru današnje Crne Gore. Bio je lociran u neposrednoj blizini raskršća tada važnih komunikacija koje su od Narone (Vid kod Metkovića), kroz unutrašnjost Crne Gore, vodile do Scodre (Skadar). Ipak Doclea se nije nalazila na samom putu što potvrđuje i činjenica da se ne pominje na miljokazima kao ni u dva najvažnija itinerara – Tabula Pointingeriana i Itinerarium Antonini. Prema mišljenju nekih autora, nakon administrativne podjele 297. god. u Rimskoj Imperiji, Doclea je postala prijestonica provincije Prevalis. Smatra se da je najveći ekonomski uspon, kao i kulturološki procvat, stanovnici ovog grada doživjeli u IV stoljeću za vrijeme Dioklecijana. Nakon gotskih razaranja početkom v vijeka Doclea gubi svoju moć, a naročito nakon snažnog zemljotresa koji je uslijedio 518. god. I za sobom ostavio štetu velikih razmjera. Međutim, ne može se sa sigurnošću utvrditi tačan datum napuštanja Duklje. 602. god. U pismima pape Grgura Velikog pominje se dukljanski biskup, što potvrđuje opstanak Duklje po svemu sudeći sve do početka VII stoljeća. Glavna gradska ulica via prinsipalis išla je pravcem istok–zapad od mosta na Širaliji do mosta na Morači. Sa lijeve i desne strane glavne ulice pružali su se najvažniji gradski objekti, kao što je to bilo uobičajeno i u savremenim gradskim kompleksima. Nedaleko od mosta na Širaliji, u pravcu centra grada, bio je postavljen slavoluk u slavu imperatora Galijena. Prostor desno od slavoluka zauzimala su dva hrama posvećena boginjama Romi i Dijani.

U okviru projekta RiTour urađena je turistička valorizacija arheološkog nalazišta Duklja: uređenje staza i mobilijara na lokaciji, postavljanje zaštitne ograde, česme, info tabli i ulaznog punkta na lokaciji.

Duklja

Istočno od Dijaning hrama, nalazilo se gradsko kupatilo – terme, čije su prostorije organizovane na tipičan rimski način. Svaki odjeljak termi bio je raskošno dekorisan podnim mozaicima i skulpturama. Nasuprot termi, na sjevernoj strani glavne ulice, nalazio se gradski forum sa bazilikom. Bazilika predstavlja monumentalnu kamenu konstrukciju. Njena čeona fasada, okrenuta prema trgu, imala je dekorativnu kolonadu. Na epistilu bazilike sačuvan je dio natpisa koji govori o posveti ove građevine petnaestogodišnjem dječaku Flaviju Frintanu Balbinu, čija je pozlaćena statua na konju ukrašavala forum. Duž južne strane glavne ulice otkriveni su ostaci kapitolnog hrama sa visokim postamentom i dekorativnom plastikom. Hram se nalazio na istaknutom mjestu tako da je bio vidljiv iz svih djelova grada. U sklopu arhitektonskog kompleksa grada nalazi se i akvadukt - sistem navodnjavanja. Iako se grad nalazio pored tri rijeke, Duklja je snabdijevana vodom sa izvora rijeke Cijev-

ne. Akvadukt se prostirao od oko 16 kilometara udaljene Cijevne počev od Dinoša, preko Vrela Ribničkih do Zagoriča, a zatim preko rijeke Morače ulazio u grad sa njegove istočne strane. Nakon iv vijeka svi životni tokovi se koncentrišu u istočnom dijelu grada gde je otkriven kompleks crkvenih građevina episkopskog karaktera. Iz ovog perioda potiče takozvana Podgorička čaša, odnosno tanjir, oslikan predstavama iz Starog i Novog zavjeta koji predstavlja unikatni primjerak ranokršćanske umjetnosti, i danas se čuva u Ermitražu u Sankt Peterzburgu. Izvan zidina grada u sjeveroistočnom, sjeverozapadnom, jugoistočnom i jugozapadnom dijelu prostiru se nekropole, kakva je inače i bila praksa u naseljima antičkog perioda. Arheološki lokalitet Duklja, više od jednog vijeka, privlači pažnju domaćih i stranih istraživača i naučnika. Prva istraživanja na lokalitetu, realizovana su krajem 19. vijeka, a od tada, u kontinuitetu, se obavlja istraživanje i publikuju naučni i stručni radovi, a poslijednjih godina intenzivirana su arheološka istraživanja interdisciplinarnog karaktera u suradnji sa institucijama iz inostranstva.
Istraživanja se sprovode na više lokacija i rezultirala su značajnim otkrićima koja nam donose novo svijetlo na život stanovnika antičke Doklee. Arheološki lokalitet Duklja je veoma atraktivan za brojne turiste koji, u sve većem broju, obilaze ovaj stari rimski grad. Lokalitet posjeduje osnovnu infrastrukturu, dostupnost i dovoljno informacija koji omogućuje turistima i uopšte svim posjetiteljima, komforan i bezbjedan obilazak materijalnih ostataka Duklje.

Sastavci Autor Duško Miljanić

SASTAVCI / SKALINE

Most na Sastavcima je najstariji most u Podgorici. Smješten je u srcu glavnog grada, na ušću Ribnice u Moraču i prema istorijskim činjenicama nastao je još za vrijeme rimske vladavine.
Ovo omiljeno romantično mjesto Podgoričani posebno vole, a mlađe generacije ga popularno još zovu i Skaline. Stari kameni most na ušću Ribnice u Moraču je oduvijek omiljeno sastajalište zaljubljenih, mjesto okuplanja mladih ali i starijih, gdje se u prijatnom prirodnom ambijentu u samom centru traži osvježenje uz rijeku u vrelim ljetnjim mjesecima kada je temepratura za par stepeni niža nego na vrelom gradskom asfaltu. Zalazak sunca sa "podgoričkog mosta uzdaha" je nešto što se ne zaboravlja.

Sahat kula

SAHAT KULA I STARA VAROŠ

Stara Varoš je bila jezgo Podgorice u periodu osmanlijske vlasti (1474–1879) u urbanim i arhitektonskim formama grada, običajima, načinu života i orijentalnim karakteristikama. Najljepši primjer arhitekture preostale iz turskog perioda je Sahat kula koja visinom i danas dominira prostorom Stare Varoši. Sagradio ju je u XIII vijeku Hafis-paša Osmanagić. U neposrednoj blizini Sahat kule nalazi se nacionalni restoran „Pod Volat".

Dvorski kompleks Kruševac

DVORSKI KOMPLEKS KRUŠEVAC

Nekadašnji zimski dvorac kralja Nikole I Petrovića okružen je prelijepom Park šumom i tokom ljetnjih mjeseci predstavlja svojevrsnu umjetničku i izložbenu scenu i jedno je od omiljenih mjesta Podgoričana. Tu je smještena i crkva Svetog Velikomučenika Dimitrija.

Saborni hram

SAKRALNI OBJEKTI

Podgorica je bogata brojnim sakralnim objektima, kao što su Saborni hram Hristovog Vaskrsenja, monumentalni hram, treći po veličini pravoslavni hram u svijetu; crkva Svetog Đorđa – datira iz IX -XI vijeka; džamija Osmanagića - podignuta krajem XVIII vijeka; rimokatolička crkva - izgrađena 1969. G; a tu su i manastirski kompleksi: Dajbabe (1897), Ćelija Piperska (1637) i Duga Moračka (1755).

RIJEKE ZETA I MORAČA

Zeta, rijeka u Crnoj Gori, desni pritok Morače, duga je 65 km. Izvire kao potok Surdub, koji se od sjeveroistočnoga dijela Nikšićkoga polja do sastava s Moštanicom naziva Sušnica, a dalje teče pod imenom Zeta. Na visini od 625 m gubi se u ponoru Slivlje i nakon 5 km podzemnoga toka izbija na visini od 100 m u području Planinice. Utječe u Moraču kraj Podgorice. Prosječni godišnji protjecaj vode na ušću iznosi 100 m³/s. Na Zeti je hidroelektrana Perućica (izgrađena 1960) s mogućom godišnjom proizvodnjom od 1300 GWh.

Morača izvire u sjevernoj Crnoj Gori, ispod planine Rzač. Duga je 113 kilometra i teče od sjevera ka jugu. Ulijeva se u Skadarsko jezero. U svom sjevernom dijelu, Morača je brza planinska rijeka, i presjeca je kanjon sjeverno od Podgorice. Nakon spajanja sa svojom najvećom pritokom, Zetom, sjevernije od Podgorice, Morača ulazi u Zetsku dolinu, sve dok se ne ulije u Skadarsko jezero. Morača je relativno mala rijeka, nešto više od 100 m široka i uglavnom plitka, pa zbog toga njen tok nije mijenjan. Njen kanjon je dio glavnog puta preko kog se dolazi do Podgorice i crnogorske obale. Morača se smatra jednim od simbola Podgorice, i najveća je rijeka koja teče kroz ovaj grad.

Rijeka Morača

KAJAKING U DVIJE DIONICE

Dionica 1: Plaža Lađe – Sastavci (dužina 5,05 km)

Od plaže Lađe nizvodno od Smokovca, a uzvodno od arheološkog nalazišta Duklje, nalaze se „Mostine" - dio stubova, nekada moćnog vijadukta iz doba Rima, koji je napajao pitkom vodom sa rijeke Cijevne grad Duklju i još uvijek odolijeva zubu vremena.

Neposredno prije ušća rijeke Zete u Moraču prolazi se pored arheološkog lokaliteta Duklja - najvećeg i najznačajnijeg arheološkog lokaliteta u Crnoj Gori. Antička Duklja uvedena je u svjetsku arheologiju, otkrivanjem čuvene Podgoričke čaše, nađene u grobnoj konstrukciji 1873. godine, koja se danas nalazi u muzeju Ermitažu u Petrovgradu. Rijeka Morača izvire u sjevernoj Crnoj Gori, teče prema jugu i poslije 113 kilometara ulijeva se u Skadarsko jezero. Područje kanjona Morače odlikuju strme padine terena, koji je ispresijecan dubokim klisurama i kanjonima. U svom sjevernom dijelu toka, Morača je brza planinska rijeka, koja probija kanjon

Kajaking na rijekama

sjeverno od Podgorice. Po spajanju sa svojom najvećom pritokom, rijekom Zetom, sjeverno od Podgorice, Morača ulazi u Zetsku ravnicu i teće ovim dijelom Crne Gore do svog ušća u Skadarsko jezero.
Tokom avanture prolazimo prolazimo ispod slijedećih mostova: Željeznički, Vojni, Vezirov, Milenijum, Ruski, Viseći i Blažov most. Najpoznatiji most - Vezirov most je izgradio Veliki vezir Mehmed - paša Sokolović u 16. stoljeću. Niz godina bio je jedini podgorički most. To je bio lučni kameni most, sa jednim velikim lukom, i malim bočnim arkadama, koje su propustale vode nabujale Morače za vrijeme velikih kiša. Vezirov most je nakon Drugog svjetskog rata temeljno rekonstruisan i ime mu je promjenjeno u most Vaka Đurovića.
Most Blaža Jovanovića sagrađen je pedestih godina prošlog stoljeća, a dobio je ime po narodnom heroju Blažu Jovanoviću.
Tokom ture, uživat ćete u panoramskim pogledima, prirodno nastalim pješačim plažama i lagunama, svježem vazduhu i osjetiti šum hladne Morače.
Cilj vodene staze je na podgoričkim Sastavcima, u centru grada . Sastavci ili Skaline omiljeno su mjesto Podgoričana svih generacija. Kameni most na Sastavcima, koji se nalazi na ušću Ribnice u Moraču, najstariji je most u Podgorici, a prema istorijskim činjenicama nastao je još za vrijeme rimske vladavine. Prema legendi, most na Sastavcima je sagrađen od riječnog kamenja, što ga čini jedinstvenom građevinom. Visok je svega par metara, a iako se sastoji od samo jednog luka, to nimalo ne oduzima od njegove ljepote i značaja, koja se provlači kroz stoljeća.

Sastavci

Autor Duško Miljanić

Dionica 2: Pričelje – Sastavci (dužina 7,1 km)

Dionica počinje na rijeci Zeti - u mjestu Pričelje, U ovom dijelu toka, rijeka Zetaje najbogatija vodom i idealna je za početak spusta. Neposredno prije ušća rijeke Zete u Moraču prolazi se pored arheoloskog lokaliteta Duklja/Doclea (I stoljeće) - najvećeg i najznačajnijeg arheološkog lokaliteta u Crnoj Gori.

Rijeka Morača izvire u sjevernoj Crnoj Gori, teče prema jugu i poslije 113 kilometara ulijeva se u Skadarsko jezero. Područje kanjona Morače odlikuju strme padine terena, koji je ispresijecan dubokim klisurama i kanjonima. U svom sjevernom dijelu toka, Morača je brza planinska rijeka, koja probija kanjon sjeverno od Podgorice. Po spajanju sa svojom najvećom pritokom, rijekom Zetom, sjeverno od Podgorice, Morača ulazi u zetsku ravnicu i teče ovim dijelom Crne Gore do svog ušća u Skadarsko jezero.

Putanja prolazi ispod nekih od 108 podgoričkih mostova, po kojima je Podgorica specifična. Najpoznatiji most - Vezirov most je izgradio Veliki vezir Mehmed - paša Sokolović u 16. stoljeću. Niz godina bio je jedini podgorički most. To je bio lučni kameni most, sa jednim velikim lukom, i malim bočnim arkadama, koje su propustale vode nabujale Morace za vrijeme velikih kiša, Vezirov most je nakon Drugog svjetskog rata temeljno rekonstruisan i ime mu je promjenjeno u most Vaka Đurovića.

Most Blaža Jovanovića sagrađen je pedestih godina prošloq stoljeća, a dobio je ime po narodnom heroju Blažu Jovanoviću. Prvi put je rekonstruisan 1985. godine, a drugi put 2009. godine.

Tokom ture, uzivat ćete u panoramskim pogledima, netaknutoj prirodi, svježem vazduhu i osjetiti šum hladne Morače. Cilj vodene staze je na podgoričkim Sastavcima. Sastavci ili Skaline omiljeno su mjesto Podgoričana svih generacija. Kameni most na Sastavcima, koji se nalazi na ušću Ribnice u Moraču, najstariji je most u Podgorici, a prema istorijskim činjenicama nastao je još za vrijeme rimske vladavine. Prema legendi, most na Sastavcima je sagrađen od riječnog kamenja, što ga čini jedinstvenom građevinom. Visok je svega par metara, a iako se sastoji od samo jednog luka, to nimalo ne oduzima od njegove ljepote i značaja, koja se provlači kroz stoljeća.

Kajaking na rijeci Zeti

Kajaking na rijeci Zeti

Kajaking na rijeci Zeti

MAPA ITINERERA
MOSTAR - SOLIN - PODGORICA

GRAD MOSTAR

rerasd

Grad Solin

More i krš

Turistička Zajednica HNK-HNŽ
Herzegovina-Neretva Canton Tourist Board
www.hercegovina.ba

Turistička Organizacija Podgorice

Projekt je sufinansiran sredstvima EFRR i IPA II fondova Evropske unije

Projektna aktivnost je implementirana od strane Grada Mostara

GRAD MOSTAR
CITY OF MOSTAR